

Horen Li'fyayä leNa'vi
Podręcznik referencyjny gramatyki języka Na'vi

William S. Annis
Przeład: Tängal

Wersja 1.20, 2 stycznia 2013¹

¹Ten dokument jest na licencji Creative Common AttributionShareAlike License, w wersji 3.0. Aby zobaczyć kopię tej licencji odwiedź <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/>.

		3.2.1	Rodzaj żywotny	14
		3.2.2	Podstawowe zaimki	14
		3.2.3	Fromy ceremonialne/honoryfikaty	15
		3.2.4	Lahe	15
	3.3		Przedimki	15
		3.3.1	Fì-	15
		3.3.2	Tsa-	15
		3.3.3	-Pe+	16
		3.3.4	Fra-	16
		3.3.5	Fne-	16
		3.3.6	Skrócenia	16
		3.3.7	Połączenia	16
	3.4		Złączenia	16
		3.4.1	Pytania	17
		3.4.2	Fì'u i Tsaw w zdaniach podrzędnie złożonych . .	17
		3.4.3	Fmawn i Tì'eyng w zdaniach podrzędnie złożonych	17
	3.5		Przymiotnik	18
		3.5.1	Wyrażenia rzeczownikowe	18
	3.6		Czasownik	18
		3.6.1	Pozycje wrostków	18
		3.6.2	Pozycja zerowa	18
		3.6.3	Pozycja pierwsza	19
		3.6.4	Pozycja druga	19
		3.6.5	Przykłady	20
	4		Liczebniki	21
		4.1	Liczebniki główne	21
		4.1.1	„Jedności”	21
		4.1.2	Potęgi ósemki	21
		4.1.3	Formy zależne	21
		4.2	Liczebniki porządkowe	22
		4.2.1	Przyrostek -ve	22
		4.3	Liczebniki ułamkowe	22
		4.3.1	-Pxì	22
		4.3.2	Liczebnik	22
		4.4	Inne formy	22
		4.4.1	Alo	22
		4.4.2	-lie	23
		4.4.3	Obce cyfry	23
1	Wstęp			5
	1.1		Historia rozszywrowywania . . .	5
	1.2		Notacja i konwencje	6
2	Pisownia i wymowa			8
	2.1		Fonetyka	8
		2.1.1	Spółgłoski	8
		2.1.2	Samogłoski	8
		2.1.3	Pseudosamogłoski	9
		2.1.4	Struktura sylaby	9
		2.1.5	Akcent	9
		2.1.6	Alfabet mówiony	10
	2.2		Lenicja	10
		2.2.1	Zwarcie kratanowe	10
		2.2.2	Przymyki	10
		2.2.3	Przedrostki liczby	10
		2.2.4	Zrostek pytający	10
		2.2.5	Liczebniki	10
	2.3		Morfonologia	11
		2.3.1	Skrócenia samogłosek . .	11
		2.3.2	Skrócenia pseudosamogłosek	11
		2.3.3	Epenteza wrostków afektu	11
		2.3.4	Asymilacja nosówek . . .	11
		2.3.5	Harmonia wokaliczna . . .	11
		2.3.6	Elizja	11
	2.4		Konwencje ortograficzne	12
		2.4.1	Nazwy własne	12
		2.4.2	Cytaty	12
		2.4.3	Pisownia etymologiczna .	12
		2.4.4	Myślnik w wyrażeniach przydawkowych	12
3	Morfologia			13
	3.1		Rzeczowniki	13
		3.1.1	Przypadki	13
		3.1.2	Przyrostek nieokreślony -o	14
		3.1.3	Liczby	14
	3.2		Zaimki	14

5	Słowotwórstwo	24	6.3	Zaimki	32
5.1	Zrostki derywacji	24	6.3.1	Rodzaj	32
5.1.1	Przedrostki	24	6.3.2	Liczba	32
5.1.2	Przedrostek negacji	25	6.3.3	Fko	32
5.1.3	Przysłówkowe „a-”	25	6.3.4	Sno	33
5.1.4	Przedrostki z wrostkami	25	6.3.5	Lahe	33
5.1.5	Przyrostki wykonawcy	25	6.3.6	Pominięcie zaimka	33
5.1.6	Przyrostek zdrabniający	25	6.3.7	Kontrastujące deixis	33
5.1.7	Przyrostki rodzaju	26	6.4	Użycie przypadków	33
5.2	Reduplikacja	26	6.4.1	Mianownik	33
5.2.1	Iteracja	26	6.4.2	Ergatyw	34
5.2.2	Zwiększenie podkreślenia	26	6.4.3	Biernik	34
5.3	Złożenia	26	6.4.4	Celownik	34
5.3.1	Trzon	26	6.4.5	Dopelniacz	34
5.3.2	Apokopa	27	6.4.6	Przypadek tematyczny	34
5.3.3	Konstrukcje „si”	27	6.5	Przymyki	35
5.4	Elementy popularnych złożzeń	27	6.5.1	Pozycja	35
5.4.1	-fkeyk	27	6.5.2	Lenicja	35
5.4.2	Hì(’)-	27	6.5.3	Äo	35
5.4.3	-iva	27	6.5.4	Eo	35
5.4.4	-nga’	27	6.5.5	Fa	35
5.4.5	-pin	27	6.5.6	Few	36
5.4.6	Pxi-	27	6.5.7	Fkip	36
5.4.7	Sna-	27	6.5.8	Fpi (+)	36
5.4.8	Tsuk-	27	6.5.9	Ftu	36
5.4.9	-tswó	28	6.5.10	Hu	36
5.4.10	-vi	28	6.5.11	Io	36
5.4.11	„Kä-” oraz „Za-”	28	6.5.12	Ïlä (+)	36
5.5	Czas	28	6.5.13	Ka	36
5.5.1	Czas terażniejszy	28	6.5.14	Kam	36
5.5.2	Czas przeszły	28	6.5.15	Kay	36
5.5.3	Czas przyszły	28	6.5.16	Kip	36
6	Składnia	29	6.5.17	Kxamlä	36
6.1	Przechodność i ergatywność	29	6.5.18	Lisre (+)	36
6.1.1	Przechodność	29	6.5.19	Lok	36
6.1.2	Trójdzielność	29	6.5.20	Luke	36
6.2	Wyrażenia rzeczownikowe i przymiotniki	30	6.5.21	Maw, Pximaw	36
6.2.1	Liczby	30	6.5.22	Mi (+)	36
6.2.2	Rzeczowniki nieokreślone	30	6.5.23	Mikam	37
6.2.3	Przydawka	30	6.5.24	Mungwrr	37
6.2.4	Przymiotniki określające	30	6.5.25	Na	37
6.2.5	Orzeczenie imienne	31	6.5.26	Ne	37
6.2.6	Stopniowanie	31	6.5.27	Nemfa	37
6.2.7	Wołacz	32	6.5.28	Nuä (+)	37
			6.5.29	Pxaw	37

6.5.30	Pxel	37	6.10.1	Strona zwrotna	43
6.5.31	Ro (+)	37	6.10.2	Strona zwrotna czasowni- ków nieprzechodnich	43
6.5.32	Rofa	37	6.10.3	Nieprzechodniość	43
6.5.33	Sin	38	6.10.4	Strona wzajemna	44
6.5.34	Sko (+)	38	6.11	Strona sprawcza	44
6.5.35	Sre (+), Pxisre (+)	38	6.11.1	Strona sprawcza czasowni- ka nieprzedniego	44
6.5.36	Ta	38	6.11.2	Strona sprawcza czasowni- ka przechodniego	44
6.5.37	Takip	38	6.12	Pominięcie dopełnienia	45
6.5.38	Tafkip	38	6.12.1	Pominięte dopełnienie	45
6.5.39	Teri	38	6.12.2	Strona sprawcza	45
6.5.40	Uo	38	6.13	Nakazy	45
6.5.41	Vay	38	6.13.1	Brak odmiany	45
6.5.42	Wä (+)	38	6.13.2	Z trybem łączącym	45
6.6	Przysłówki	38	6.13.3	Zakazy	45
6.6.1	Stopnia i ilości	38	6.14	Pytania	46
6.6.2	Z rzeczownikami odsłowni- nymi	38	6.14.1	Pytania tak/nie	46
6.6.3	Stopniowanie współzależne	39	6.14.2	Ftxey... Fuke	46
6.6.4	Fitxan and Niftxan	39	6.14.3	Pytania z przysłówkami pytającymi	46
6.6.5	Keng	39	6.14.4	Pytania rozłączne	46
6.6.6	Li	39	6.14.5	Pytania retoryczne	46
6.6.7	Niwotx	40	6.15	Nastawienie i tryb nieświadka	46
6.6.8	Nifya'o	40	6.15.1	Nastawienie	46
6.6.9	„Kop” i „niteng”	40	6.15.2	Tryb nieświadka	46
6.7	Aspekt i czas	40	6.16	Przeczenie	46
6.7.1	Znaczenie kontekstu	40	6.16.1	Przeczenie proste	46
6.7.2	Bezokolicznik	40	6.16.2	Negacja pleonazmowa	47
6.7.3	Aspekt	40	6.16.3	Kaw'it	47
6.7.4	Aspekt niedokonany jed- noczesny	41	6.17	Zdania złożone	47
6.7.5	Aspekt dokonany uprzedni	41	6.17.1	Czas i aspekt w zdaniach złożonych	47
6.7.6	Aspekt dokonany punktowy	41	6.17.2	Zadnia przyczynowe	47
6.7.7	Czas	41	6.17.3	Asyndeton	47
6.7.8	Czasy bliskie	41	6.18	Zdania podrzędnie złożone i opi- sujące	47
6.7.9	Czasy przyszłe zamierzone	41	6.18.1	Partykuła „a”	47
6.8	Tryb łączący	41	6.18.2	Hierarchia zdań	47
6.8.1	Opativus	41	6.18.3	Inne zdania podrzędne	48
6.8.2	Nirangal	42	6.18.4	Zdania podrzędnie złożone	48
6.8.3	Czasowniki konotowane	42	6.18.5	Zdania podrzędnie złożo- ne z przyimkami	49
6.8.4	New	42	6.18.6	Rzeczownik jako spójnik	49
6.8.5	Inne użycia	43			
6.9	Imiesłowy i odsłowniki	43			
6.9.1	Imiesłowy	43			
6.9.2	Odsłowniki	43			
6.10	Strona zwrotna	43			

6.19	Zdania warunkowe	49	6.22.4	Tut	52
6.19.1	Ogólne	50	6.22.5	Tse	53
6.19.2	Przyszłe warunkowe . . .	50	6.23	Inne używane słowa	53
6.19.3	Hipotetyczne	50	6.23.1	Sweylu	53
6.19.4	Kontrafaktyczne	50			
6.19.5	Tryb rozkazujący w zdaniu warunkowym	50	7	Użycie języka i rozmowa	54
6.20	Spójniki	50	7.1	Kolejność części zdania	54
6.20.1	Alu	50	7.1.1	Wolny szyk zdania	54
6.20.2	Ftxey	50	7.1.2	SOV, SVO, VSO	54
6.20.3	Fu	50	7.1.3	Wpływ szyku zdania . . .	55
6.20.4	Ki	50	7.1.4	Nacisk	55
6.20.5	Sì	51	7.1.5	Strona bierna	55
6.20.6	Tengkr	51	7.2	Temat - opis	55
6.20.7	Tsnì	51	7.2.1	Przypadek tematyczny . .	56
6.20.8	Ulte	51	7.2.2	Znaczenie	56
6.21	Cytowanie	51	7.2.3	Użycie przypadku tematycznego	56
6.21.1	San...sik	51	7.3	Język	57
6.21.2	Cytaty	51	7.3.1	Język formalny	57
6.21.3	Przechodniość	52	7.3.2	Język potoczny	57
6.21.4	Cytaty w zdaniach podrzędnych	52	7.3.3	Język uproszczony	57
6.22	Partykuły	52	7.3.4	Język poetycki	58
6.22.1	Ko	52	A	Skorowidz	59
6.22.2	Nang	52	B	Zmiany	64
6.22.3	Pak	52			

1. Wstęp

Nie mamy jeszcze oficjalnych zasad gramatyki języka Na'vi stworzonego przez Paula Frommera i pobłogosławionego przez Moce własności finansowej i intelektualnej należące do Lightstorm Entertainment czy 20th Century Fox. Kiedy ten dokument był pisany¹ nic nie wskazywało byśmy prędko otrzymali takowe. Z tego powodu zdecydowałem się przeobrazić zasady gramatyczne, które spisałem w dłuższy dokument.

Tak jak tamto podsumowanie gramatyki, tak i ten dokument nie ma na celu nauczenie Na'vi. Zamiast tego pomyślany jest by dostarczać zwięzłą i dokładną dokumentację naszej obecnej wiedzy na temat języka. Oparty jest na analizie trwającej miesiącami od chwili wypuszczenia filmu, jak i na podstawie korespondencji z Frommerem objaśniającej niektóre aspekty tego języka.

Polegam głównie na stronach Corpus i Canon z wiki na LearnNavi.org, bez których to zasobów dokument ten niemógłby powstać. Ostatnie pojawienie się własnego bloga Frommera również dostarczyło materiały.²

1.1. Historia rozszywrowywania

Ważnym jest dla początkujących w Na'vi by zrozumieć skąd wiemy, to co wiemy o języku Na'vi.

Nasze najwcześniejsze wskazówki dotyczące języka pochodzą z wywiadu z Frommerem z grudnia 2009, poprzedzającego premierę filmu. Na'vi ma spółgłoski ejektywne. Ma podział przypadków na trzy. Mieliśmy raptem kilka zdań.

Spory przełom nastąpił kiedy któryś z byłych członków IMDB na własnym forum upublicznił listę słów Na'vi.³ Była przepisana z *Activist Survival Guide*.⁴ Lista ta została ponownie upubliczniona w notce na blogu 11. grudnia.⁵ Wszystkie obecne słowniki opierają się na tamtym poście. Dzięki temu mieliśmy wystarczająco słownictwa by analizować zdania padające w wywiadzie z Frommerem.

15. grudnia, w wywiadzie dla UGO Movie Blog⁶ po raz pierwszy ujrzeliśmy podstawowe powitanie w Na'vi, **oel ngati kameie** *Widzę Cię*. Prócz tego był to nasz pierwszy kontakt z końcówkami przypadków ergatywu i biernika. Dzięki słownikowi mogliśmy odgadnąć **-l** dla ergatywu i **-ti** dla biernika.

¹lipiec 2010

²pod koniec lipca 2010, <http://naviteri.org>

³<http://kcbluesman.websitetoolbox.com/post?id=4013403> wymaga zalogowania

⁴Wilhelm, Maria; Mathison, Dirk (2009). *James Cameron's Avatar: A Confidential Report on the Biological and Social History of Pandora (An Activist Survival Guide)*, It Books (HarperCollins).

⁵<http://www.suburbandestiny.com/?p=611>

⁶<http://www.ugo.com/movies/paul-frommer-interview>

Kolejny przełom nastąpił kilka dni później razem z pojawieniem się notki na blogu Language Log 19. grudnia.⁷ Jest to wciąż podstawowe źródło dla każdego uczącego się Na'vi. Opisuje ona dokładnie fonologię języka Na'vi. Opisała również gramatykę wystarczająco dla naszych dalszych analiz przykładów padających w wywiadach.

Nawet teraz większość z tego co wiemy nie pochodzi bezpośrednio od Frommera mówiącego dla przykładu „to jest końcówka dopełniacza”, ale mówiącego w wywiadzie, że istnieje dopełniacz oraz od ludzi używających tej informacji do analizy przykładów języka Na'vi. Niektóre z wczesnych analiz były niekompletne, co prowadziło do nieporozumień, szczególnie jeśli chodzi o końcówki przypadków. Nasze najwcześniejsze przykłady dopełniacza używały wyłącznie **-yä**. Dopiero później dostrzeżliśmy występowanie końcówki **-ä**. Nadal można znaleźć stare dokumenty podające wyłącznie **-yä**.

W późniejszych miesiącach Frommer osobiście dostarczył obszerniejsze przykłady Na'vi, a każdy z nich był dokładnie analizowany, żeby wydobyć tyle informacji na temat gramatyki, ile tylko możliwe. Frommer odpowiadał również na niektóre bezpośrednie pytania na temat języka. To często potwierdzało nasze domysły wynikające z analiz, czasami poprawiało to, co myśleliśmy, że wiemy, a czasami dawało zupełnie nowe informacje.

Dołożyłem wszelkich starań by zasady gramatyczne tutaj opisane były potwierdzone bezpośrednio przez Frommera lub uzasadnione taką ilością przykładów Frommera w Na'vi, by omawiane zagadnienie było jasne. Jednakże, dokument ten jest z konieczności prowizoryczny. Frommer ma przywilej dopracowywania i uaktualniania języka wraz z jego własnym rozumieniem potrzeb języka, poprawiania błędnych koncepcji, które mogły dotychczas uciec jego uwadze oraz uzupełniania luk w gramatyce, w momencie w którym do nich dotrze. Musimy także założyć, że przyszłe części *Avatara* wpłyną na język Na'vi w sposób nieprzewidywalny, nie tylko by spełnić oczekiwania Camerona, ale także z powodu nieuniknionych zmian jakie pojawią się w gotowym języku w chwili gdy aktorzy będą go używać na planie.

1.2. Notacja i konwencje

Tekst w Na'vi jest wtluszczony, a tłumaczenie polskie napisane kursywą, **fifya** *w ten sposób*.

Jeśli przykład w Na'vi pochodzi bezpośrednio, niezmodyfikowany z wywiadu, maila, lub bloga Paula Frommera, na marginesie będzie następujące oznaczenie \mathcal{F} , jak w przypadku **kìyevame**. \mathcal{F} Pieśni *Hunt Song* oraz *Weaving Song* z *Activist Survival Guide* są również zaznaczone. Przykłady z filmu oznaczone są znakiem \mathcal{A} .

Ten dokument używa dwuznaków **ts** i **ng** zamiast ortografii naukowej, którą opracował Frommer (§2.1.1.3). Większość ludzi lepiej zna system dwuznaków.

W oryginalnej dokumentacji Frommera dla aktorów akcent był zaznaczany poprzez podkreślenie akcentowanej sylaby. Ten dokument również używa tego sposobu, jak dla przykładu **tute** *osoba*, a **tute** *kobieta*. By uniknąć nieporozumień z systemem Frommera oznaczania akcentów ten dokument używa falistego podkreślenia by zwrócić uwagę na fragmenty słów czy zdań.

Zgodnie ze zwyczajową konwencją przyjętą w pracach lingwistycznych przykłady, które są hipotetyczne lub zawierają błąd, są poprzedzone gwiazdką, ***m'resh'tuyu**. Przedrostki są oznaczone kreską znajdującą się za nimi, jak w **fi-**. Przedrostki powodujące lenicję (§2.2) używają znaku plusa, na przykład **ay+**. Przyrostki oznaczone są poprzedzającą je kreską, **-it**, a wrostki trójkątnymi nawiasami, ****. Transkrypcja do Międzynarodowego Alfabetu Fonetycznego oznaczona jest

⁷<http://languagelog.ldc.upenn.edu/n11/?p=1977>

nawiasami prostokątnymi, [fr.'fja].

Cytując jedną z czterech pieśni, które Frommer przetłumaczył na potrzeby filmu, używam pojedynczego ukośnika by rozdzielić linijki, **Rerol tengkrr kerä / İlä fya'o avol.**

Od września 2011 roku dla nowego materiału dodawane są linki do cytatów odnośnie zagadnień gramatycznych. Pojawiają się pod koniec sekcji i mają następującą postać: [NT \(11/7/2010\)](#). Dаты zapisywane są zgodnie z konwencją europejską, dzień/miesiąc/rok. „NT” oznacza blog Frommera włącznie z jego odpowiedziami na komentarze, „Wiki” wiki na LN.org, a „Ultxa” spotkanie z października 2010. Oznaczenie wszystkich cytatów zajmie zapewne kilka miesięcy.

Tekst oznaczony **kolorem** dotyczy problemów, które nie zdają się być istotnym zagadnieniem, ale na które nie ma na chwilę obecną odpowiedzi. Niektóre będą wymagały wyłącznie potwierdzenia ze strony Frommera, inne głębszych przemyśleń i pracy z jego strony. Ten dokument ma na celu pewnego dnia być pozbawionym kolorowych wstawek.

Podziękowania należą się członkom LearnNavi.org 'Eylan Ayfalulukanä, Taronyu oraz Ftiafpi za doглядanie wersji roboczej tego dokumentu oraz sugestie. Nie zawsze korzystałem z ich rady, dlatego wszystkie uchybienia są wyłącznie z mojej winy.

Podziękowanie należą się również wszystkim, którzy komentowali i sugerowali poprawki od pierwszego wydania tego podręcznika.

2. Pisownia i wymowa

2.1. Fonetyka

Język Na'vi ma 20 spółgłosek, 7 samogłosek oraz dwa sonanty, które Frommer nazywa „pseudosamogłoskami”. [LangLog \(9/12/2009\)](#)

2.1.1. Spółgłoski.

	wargowe	dziąsłowe	podniebienne	miętko- podniebienne	krtaniowe
ejektywy	px [pʰ]	tx [tʰ]		kx [kʰ]	
bezdźw. plozyjne	p [p]	t [t]		k [k]	' [ʔ]
afrykaty		ts [ts̺]			
bezdźw. szczelinowe	f [f]	s [s]			h [h]
dźw. szczelinowe	v [v]	z [z]			
nosowe	m [m]	n [n]		ng [ŋ]	
aprosymaty		r [r], l [l]			
koartikulacja	w [w]		y [j]		

2.1.1.1. Bezdźwięczne plozyjne są bez przydechu na początku i w środku słowa i bez plozji na końcu. Jednak jeśli w zdaniu spółgłoska plozyjna jest przed samogłoską, w naturalnej wymowie będzie miała plozję, ponieważ słowa zlewają się razem, **oel set omum**. Są one niemal niedostrzegalne przy pauzach, jak w **oel omum set**.

2.1.1.2. Spółgłoska **r** jest dziąsłową uderzeniową. Spółgłoska **l** to boczny aproksymat dziąsłowy jak w słowie „lot”, a nie miękkopodniebienny.

2.1.1.3. Frommer wymyślił notację naukową w której dwa dwuznaki zapisywane są pojedynczymi literami, **c** zamiast **ts** oraz **g** zamiast **ng**. System dwuznaków był łatwiejszy dla aktorów, ale także był używany przez Frommera w wywiadach i w większości jego maili.

2.1.1.4. Ponieważ spółgłoski plozyjne mogą paść w wygłosie sylaby, bardziej popularna notacja ejektywów, **pʰ**, jest zbyt wieloznaczna: **tsapʰalute** to nie to samo co ***tsapxalute**. [Wiki \(21/12/2009\)](#)

2.1.2. Samogłoski.

i [i], ì [i]		u [u],[ʊ]
	e [ɛ]	o [o]
	ä [æ]	a [a]

2.1.2.1. Głoska **u** jest zawsze wymawiana jako [u] w sylabach otwartych i może być wymawiana zarówno jako [u] jak i [ʊ] w sylabach zamkniętych. [Wiki \(20/5/2010\)](#)

2.1.2.2. Są następujące dyftongi: **aw**, **ay**, **ew** oraz **ey**. Tylko w dyftongach **w** lub **y** może paść na końcu sylaby (**new**) lub przed ostatnią spółgłoską (**hawng**).

2.1.3. Pseudosamogłoski. Pseudosamogłoska **rr** to spółgłoska sylabiczna, drżąca [r̥], a **ll** to zgłoskotwórcze [l̥].

2.1.4. Struktura sylaby. Na'vi ma surową lecz bezpośrednią strukturę sylaby.

- Sylaba może nie mieć żadnej spółgłoski w nagłosie (np.: może zacząć się samogłoską).
- Sylaba może nie mieć żadnej spółgłoski w wygłosie (np.: może kończyć się samogłoską).
- Dowolna spółgłoska może rozpoczynać sylabę.
- Zbika spółgłosek **f s ts + p, t, k, px, tx, kx, m, n, ng, r, l, w, y** może rozpoczynać sylabę (np.: **tslam**, **ftu**).
- **Px tx kx p t k ' m n l r ng** może pojawić się w wygłosie.
- **Ts f s h v z w y nie** może pojawić się w wygłosie.
- Nie ma zbitok spółgłoskowych w wygłosie sylaby.
- Sylaba z pseudosamogłoską musi zaczynać się spółgłoską lub zbitką spółgłoskową i nie może być zakończona spółgłoską; to jest istotne przy lenicji (§2.2.1) i deklinacji (§3.1.1.4).

2.1.4.1. Ponieważ sylaba może nie mieć spółgłoski w nagłosie ani w wygłosie, nierzadko widuje się w słowie kilka samogłosek obok siebie. W takim przypadku każda z nich tworzy sylabę, **muia** [mu.i.æ], **ioang** [i.o.aŋ].

2.1.4.2. Na ogół, struktura VCV będzie raczej przesyłabizowana jako V.CV niż jako VC.V, więc **tsenge** to [tse.ŋɛ] nie *[tseŋ.ɛ]. Onomatopeja może być tutaj wyjątkiem, dla przykładu **kxang-angang** [k'aŋ.aŋ.aŋ], gdzie efekt echa jest zamierzony.

2.1.4.3. W Na'vi nie występują długie samogłoski, co znaczy, że identyczne samogłoski nie mogą pojawiać się obok siebie (patrz §2.3.1).

2.1.4.4. Podwójna spółgłoska nie może pojawić się wewnątrz rdzenia, ale może na granicy morfemów, dla przykładu **tsukkätang** < **tsuk-** + **kätang** lub z enklitykami **Mo'atta** < **Mo'at** + **ta** (§2.1.5.3).

2.1.4.5. Jak to zwykle bywa w większości języków naturalnych, niektóre wykrzykniki łamią te zasady, jak choćby **oïsss**, wyrażenie gniewu lub **saa**, płacz grozy.

2.1.5. Akcent. W każdym słowie w Na'vi pada przynajmniej jeden akcent, który jest swobodny i dystynktywny. Istnieje raptem kilka par minimalnych, jak dla przykładu **tute** *osoba*, a **tute** *kobieta*.

2.1.5.1. Dla powyższego przykładu słowa *kobieta*, akcent może być zapisany przy użyciu akcentu ostrego ponad akcentowaną samogłoską, **tuté**.

2.1.5.2. Niektóre procesy słowotwórcze mogą powodować przesunięcie akcentu (§5.1.2.3, §5.1.7).

2.1.5.3. Wszystkie przyimki, jak również kilka spójników czy partykuł może być enklitykami. Tracą wtedy własny akcent i stają się częścią słowa do którego są dołączone, a także pisane są razem, **tsane** (< **tsaw** + **ne**), **horentisì** (< **horenti** + **sì**).

2.1.5.4. Chociaż wyrażenie rzeczownikowe jest pisane jako pojedyncze słowo, poszczególne jego części zachowują swój pierwotny akcent, jak w **tireafya'o** *ścieżka duchowa*.

2.1.6. Alfabet mówiony. Z wyjątkiem **tiftang**, czyli zwarcia krtaniowego, nazwy fonemów opisują ich użycie. Zapisywane są też w dość nietypowy sposób.

tiftang	ì	ReR
A	KeK	'Rr
AW	KxeKx	Sä
AY	LeL	TeT
Ä	'Ll	TxeTx
E	MeM	Tsä
EW	NeN	U
EY	NgeNg	Vä
Fä	O	Wä
Hä	PeP	Yä
I	PxePx	Zä

2.1.6.1. Samogłoski i dyftongi są wymawiane i zapisywane samodzielnie. Pseudosamogłoski poprzedzone są zwarcie krataniowym, ponieważ wymagają spółgłoski w nagłosie (§2.1.4).

2.1.6.2. Nazwy dla spółgłosek, które nie mogą kończyć sylaby tworzone są poprzez dodanie **ä**, jak dla przykładu **Tsä**. Te spółgłoski, które mogą kończyć sylabę łączą się z samogłoską **e** oraz są powtarzane w koncówce nazwy, **PeP**.

2.2. Lenicja

Niektóre procesy gramatyczne powodują zmianę pierwszej spółgłoski słowa. Ta zmiana zwana jest „lenicją”. Tylko osiem spółgłosek poddaje się lenicji. [LangLog \(9/12/2009\)](#)

spółgłoska	lenicja	przykład
px, tx, kx	p, t, k	txep ale mì tep
p, t, k	f, s, h	kelku ale ro helku
ts	s	tsmukan ale aysmukan
'	zanika	'eylan ale fpi eylan

2.2.1. Zwarcie kratanowe. Zwarcie krataniowe nie ulega lenicji jeśli poprzedza pseudosamogłoskę (**mì 'Rrta** nie ***mì Rrta**).

2.2.2. Przyimki. Kilka przyimków powoduje lenicję jeśli poprzedzają słowo: **fpi, ilä, mì, nuä, ro, sko, sre** (oraz pochodne **lisre** i **pxisre**), **wä**. Jeśli są one użyte jako przyrostki nie powodują lenicji ani na słowie do którego są dołączone, ani na następnym.

2.2.3. Przedrostki liczby. Przedrostki, które powodują lenicję oznaczone są znakiem plus, a nie tak jak inne myślnikiem, na przykład **ay+**, przedrostek liczby mnogiej powodujący lenicję.

2.2.4. Zrostek pytający. Jeśli jest użyty jako przedrostek, zrostek pytający **pe+** powoduje lenicję (§3.3.3).

2.2.5. Liczebniki. Przyrostkowe formy zależne liczebników ulegają lenicji (§4.1.3).

2.3. Morfonologia

2.3.1. Skrócenia samogłosek. Ponieważ identyczne samogłoski nie mogą pojawiać się obok siebie, kilka procesów gramatycznych wymaga redukcji podwójnej samogłoski do pojedynczej.

2.3.1.1. Morfem przymiotnika **-a-** zanika kiedy jest dołączany do **a** na początku lub końcu przymiotnika, na przykład **apxa tute** nie ***apxaa tute**.

2.3.1.2. Jeśli przedrostki liczby podwójnej i potrójnej tworzą sekwencję dwóch **e**, na przykład **me + 'eveng > *meeveng** (zwróć uwagę na lenicję), dwie samogłoski ulegają skróceniu do pojedynczej, **meveng**. [Wiki \(20/1/2010\)](#)

2.3.1.3. Jeśli przedrostek przedimka kończy się tą samą samogłoską, którą zaczyna się następujące po nim słowo, redukują się one do jednej, na przykład **tsatan < tsa- + atan**, **filva < fi- + ilva**¹. [Wiki \(18/5/2011\)](#)

2.3.1.4. Skrócenie nie następuje dla przyrostka nieokreślonego **-o** oraz enklitycznych przymiotków. Kiedy dwie identyczne samogłoski padają obok siebie zapisywane są z myślnikiem rozdzielającym je, **fya'o-o jakaś droga**, **zekwä-äo pod palcem**.²

2.3.2. Skrócenia pseudosamogłosek. Z powodu kształtu wrostków aspektu, **<er>** oraz ****, możliwym jest by pseudosamogłoska pojawiła się zaraz po odpowiadającej jej spółgłosce, na przykład ***plltxe**. W takim przypadku w sylabie nieakcentowanej pseudosamogłoska zanika, **poltxe**. W sylabie akcentowanej zanika wrostek, ***f<er>rrfen > frrfen**. Pseudosamogłoski w słowach jednosylabowych zachowują się jakby nie padał na nie akcent, **vol** od ***vll** [Wiki \(23/3/2010\)](#) **NT (19/6/2012)**

2.3.3. Epenteza wrostków afektu. Kiedy wrostek pozytywnego nastawienia **<ei>** poprzedza samogłoskę **i**, **ì** albo pseudosamogłoskę spółgłoska **y** jest wtrącana, **seiyi < *s<ei>i**, **veykrreiyin < *veykrr<ei>in**; **veiyll < *v<ei>ll**. **NT (19/6/2012)**

2.3.4. Asymilacja nosówek. W wielu złożeniach jak również w paru idiomach, ostatnia nosówka asymiluje się z pozycją w natępnym słowie, na przykład **lumpe** będącym wariantem **pelun**. Taka asymilacja nie zawsze jest pisana, co sprawia, że etymologia słowa jest jaśniejsza, jak w **zenke** zamiast ***zengke**, od **zene ke**, lub w zaledwie kilku idiomach z czasownikiem **tìng dawać**, **tìng mikyun** wymawiane jako **tìm mikyun**.

2.3.5. Harmonia wokaliczna. W Na'vi istnieją dwa przypadki kiedy regresywna harmonia samogłosek może pojawić się we wrostkach czasowników.

2.3.5.1. Wrostek czasu przyszłego trybu łączącego, **<iyev>**, najczęściej pojawia się jako **<ìyev>**, z cofnięciem pierwszej samogłoski.

2.3.5.2. Samogłoska wrostku negatywnego nastawienia, **<äng>**, może być podniesiona jeśli poprzedza samogłoskę **i**, stając się **<eng>**, jak w **tsap'alute sengi oe**. [Ultxa \(2/10/2010\)](#)

2.3.6. Elizja. W szybkiej wymowie końcowe **-e** bywa często pominięte jeśli następne słowo zaczyna się od samogłoski. **Kiyevamø ultø Eywa ngahu**. Nie jest to zaznaczone w pisowni. **Ale czy *F* w jednosylabowych słowach też? ke? sre?**

¹Zwarcie krtaniowe jest spółgłoską, więc **fi'ìheyu** od **fi- + ìheyu**.

²Chociaż zasadniczo Na'vi nie wyróżnia długich samogłosek, efekt wydłużenia pojawia się w tych przypadkach. Staraj się wymówić oba **ä** w słowach takich jak **zekwä-äo**.

2.3.6.1. Samogłoska *ì* w *mì*, *sì* i przedrostku przysłówków *nì-* nie jest wymawiana przed przedrostkiem liczby mnogiej *ay+*, nie jest to jednak zaznaczane w pisowni. Tak więc, *nìayfo jak oni/one* wymawiane jest *nayfo*. [NT \(1/7/2010\)](#)

2.4. Konwencje ortograficzne

Zasady ortografii i interpunkcji w Na'vi są zbliżone do języka angielskiego, jednak jest kilka różnic.

2.4.1. Nazwy własne. W przypadku dołączania przedrostków (§5.1) do nazw własnych, rdzeń słowa pisany jest wileką literą, na przykład *li'fya leNa'vi*.

2.4.2. Cytaty. Cytaty w Na'vi nie są oznaczane cudzysłowami. W zamian używane są partykuły cytatu *san...sìk* (patrz §6.21).

2.4.3. Pisownia etymologiczna. Prócz okazjonalnego zapisu nosówek, odzwierciedlającego etymologię (§2.3.4), istnieje jeszcze kilka procesów gramatycznych, które powodują pisownię, która bardziej odzwierciedla gramatykę niż wymowę.

2.4.3.1. Rdzeń zaimka osoby pierwszej *oe*, chociaż wymawiany jest jako *we* w przypadku dodania przyrostka, zachowuje oryginalną pisownię (§3.2.2.1).

2.4.3.2. Przed słowami rozpoczynającymi się od *y* przedrostek liczby mnogiej *ay+* nie ulega zmianie, *ayyerik*. [Wiki \(18/4/2010\)](#)

2.4.4. Myślnik w wyrażeniach przydawkowych. Niektóre krótkie wyrażenia przydawkowe pisane są z myślnikami łączącymi elementy.

2.4.4.1. Wyrażenia przydawkowe opisujące kolor i używające *na jak* łączone są myślnikiem, *fisyulang aean-na-ta'leng ten kwiat niebieski jak skóra* (§6.18.3.1).

2.4.4.2. Imiesłowy przymiotnikowe utworzone z czasowników używających konstrukcji z *si* również łączone są myślnikiem, *srung-susia tute osoba pomagająca* (§6.9.1.2).

3. Morfologia

3.1. Rzeczowniki

3.1.1. Przypadki. W Na'vi końcówki przypadków zależą od tego czy słowo kończy się spółgłoską, samogłoską czy dyftongiem.¹

	Samogłoska	Spółgłoska	Dyftong
mianownik		<i>brak</i>	
ergatyw	-l	-il	-il
biernik	-t, -ti	-it, -ti	-it, -ti
celownik	-r, -ru	-ur	-ru, -ur
dopełniacz	-yä, -ä	-ä	-ä
tematyczny	-ri	-iri	-ri

[Wiki \(24/3/2010\)](#)

3.1.1.1. Po tylnych samogłoskach, **o** i **u**, końcówką dopełniacza jest **-ä**, ale po wszystkich pozostałych samogłoskach jest **-yä**. Dlatego **tsulfätuä** od **tsulfätu**, ale **Na'viyä** od **Na'vi** oraz **lifayä** od **li'fya**.

3.1.1.2. Rzeczowniki kończące się na **-ia** w dopełniaczu kończą się na **-iä** jak w **soaiä** od **soaia**.

3.1.1.3. Oprócz kilku zaimków (§3.2.2.5) występuje kilka rzeczowników z nieregularnym dopełniaczem: **Omatikayä** (od **Omatikaya**).

3.1.1.4. Słowa kończące się pseudosamogłoską **ll** albo **rr** łączą się z końcówką dla spółgłosek: **trr-ä**, **'ewll-it**.

3.1.1.5. Czasem słowa kończące się dyftongiem odmianiane są jakby kończyły się samogłoską, **txo tsive'a ayngal keyeyt** *gdybyście dostrzegli błędy*. F

3.1.1.6. Różnice pomiędzy długimi i krótkimi końcówkami dla biernia² i celownika zdają się być w sporej części kwestią stylu i upodobań.

¹Nazwy przypadków używane przez Frommera odpowiadają terminologii wprowadzonej przez Bernarda Comrie w jego pracy na temat języków ergatywnych. W większości prac z zakresu lingwistyki przypadek, który Frommer określa mianem „subjective” nazywany jest mianownikiem, „agentive” ergatywem, a „patientive” biernikiem.

²Choć oryginalny dokument używa określeń stosowanych przez Frommera pozwoliłem sobie na użycie częściej stosowanych nazw przypadków. (przyp. tłum.)

3.1.2. Przyrostek nieokreślony -o. Rzeczownik może łączyć się z przyrostkiem nieokreślonym -o, „któryś, jakiś.” Końcówki przypadków umieszczane są po przyrostku -o. [Wiki \(14/3/2010\) NT \(5/9/2011\)](#)

3.1.3. Liczby. W Na’vi rzeczowniki mają liczbę pojedynczą, podwójną, potrójną i mnogą (cztery lub więcej). Liczba jest oznaczana przedrostkami, wszystkie one powodują lenicję.

liczba podwójna	me+	mefo (< me+ + po)
liczba potrójna	pxe+	pxehilvan (< pxe+ + kilvan)
liczba mnoga	ay+	ayswizaw

3.1.3.1. Przedrostek liczby mnogiej może być opuszczony *jedynie* jeśli występuje lenicja. Liczba mnoga od **prnen** to albo **ayfrnen**, albo krótka forma liczby mnogiej **frnen** (ale patrz §6.5.2.2)³. Przedrostki liczby podwójnej i potrójnej nigdy nie są pomijane w ten sposób. [LangLog \(9/12/2009\)](#)

3.1.3.2. W przypadku liczby podwójnej i potrójnej, jeśli słowo zaczyna się od e lub ’e, powstałe *ee jest skracane, więc **me+** + ’**eveng** to **meveng**. Patrz również §2.3.1.2.

3.2. Zaimki

3.2.1. Rodzaj żywotny. *Krótkie streszczenie na temat rodzaju żywotnego może być przydatne. Czy robak jest ożywiony? Krótki opis i różnice w składni?*

3.2.2. Podstawowe zaimki. Zaimki mają takie same końcówki przypadków jak rzeczowniki.

	osoba	l. pojedyncza	l. podwójna	l. potrójna	l. mnoga
1. ekskluzywna	oe	moe	pxoe	ayoe	
1. inkluzywna	—	oeng	pxoeng	ayoeng, awnga	
2.	nga	menga	pxenga	aynga	
3. żywotna	po	mefo	pxefo	ayfo, fo	
3. nieżywotna	tša-	mesa-	pxesa-	aysa-, sa-	
zwrotna	sno	—	—	—	

3.2.2.1. W mowie potocznej, kiedy rdzeń zaimka osoby pierwszej **oe** nie kończy słowa jego wymowa zmienia się na **we**, na przykład **oel** wymawiane jako **wel**, **oeru** jak **weru**. Jednak to zjawisko nie występuje w przypadku liczby podwójnej i potrójnej, **moe** oraz **pxoe**, co spowodowałoby niedozwoloną zbiórkę spółgłosek na początku słowa, jak choćby ***mwel**. Taka wymowa zaznaczana jest podkreśleniem jak przy akcencie samogłoski **e**.

3.2.2.2. Zaimki osoby pierwszej liczb innych niż pojedyncza mogą być albo ekskluzywne (wykluczające adresata wypowiedzi), albo inkluzywne (uwzględniające adresata wypowiedzi). Końcówka formy inkluzywnej, **-ng** pochodzi od zaimka **nga**, który pojawia się w całości w przypadku dodania końcówki przypadku. **Oeng** w ergatywie to **oengal**, nie ***oengil**.

3.2.2.3. **Ayoeng** ma krótką formę **awnga**. Obie mogą być używane swobodnie z dowolnymi końcówkami przypadków, chociaż **awnga** jest częstsza.

³Wyjątek: ’**u rzecz** nie posiada krótkiej formy liczby mnogiej, zawsze występuje jako **ayu**.

3.2.2.4. Zaimek osoby trzeciej żywej **po** nie wyróżnia rodzaju męskiego ani żeńskiego — odpowiada zarówno polskiemu „on” jak i „ona”. Jednakże formy rodzaju męskiego i żeńskiego istnieją, **poan** *on* oraz **poe** *ona*, i regularnie podlegają deklinacji chociaż nie posiadają form liczby mnogiej. Szczegóły ich użycia w §6.3.1.

3.2.2.5. Kilka zaimków ma nieregularną formę dopełniacza zmieniającą samogłoskę,

mianownik	dopełniacz
nga	ngeyä
po	peyä
sno	sneyä

Ta zmiana samogłoski pojawia się we wszystkich liczbach, **feyä** < **fo** oraz w zaimkach inkluzywnych osoby pierwszej, **awngeyä** < **awnga**.

3.2.2.6. W języku nieformalnym i krótkim wojskowym końcowe **ä** może być w przypadku zaimków pominięte, **ngey** 'upxaret.

3.2.2.7. Zaimek osoby trzeciej nieżywej, **tša'u** to zwyczajnie zaimek „tamto”. Podczas deklinacji lub dodawania przyrostków może występować w następujących formach: **tša'u-** (najbardziej formalna), **tsaw-** albo **tša-** (najbardziej potoczna). Forma dopełniacza to **tseyä**.

3.2.2.8. Zaimek zwrotny **sno** nie odmienia się przez liczby.

3.2.2.9. Zaimek nieokreślony osoby trzeciej żywej to **fko**.

3.2.3. Fromy ceremonialne/honoryfikaty.

	l. pojedyncza	l. podwójna	l. potrójna	l. mnoga
1. ekskluzywna	ohe	mohe	pxohe	ayohe
2.	ngenga	mengenga	pxengenga	ayngenga

3.2.3.1. Dla form osoby pierwszej inkluzywnej użyj zaimków oddzielnie, **ohe ngengasi** (z enklityką **sì i**, *oraz*). **W filmie dodatkowo wystąpiła forma **oh-engeyä**.**

3.2.4. Lahe. Używany jako zaimek, przymiotnik **lahe** *inny* ma nieregularną formę celownika liczby mnogiej **aylaru**.

3.3. Przedimki

Przedimki są przymiotnikopodobnymi przedrostkami rzeczowników.

3.3.1. Fi- **Fi-** jest przedimkiem bliskiej deixis, *ten, ta, to*. Jeśli występuje po niej przedrostek liczby mnogiej **ay+** skracają się do **fay+**, *ci, te*. **Ale widzieliśmy u Frommera **fiay-** przynajmniej raz, oel foru fiayli'ut toling a krr, kxawm oe harmahängaw, 26. stycznia**

3.3.1.1. Niektóre rzeczowniki i przymiotniki łączą się z **fi-** tworząc przysłowki, takie jak **fitrr** *dziś* czy **fitxan** *tak bardzo*.

3.3.2. Tsa- **Tsa-** to odległa deixis, *tamten, tamta, tamto*. Jeśli pada po niej przedrostek liczby mnogiej **ay+**, ulegają skrótni do **tsay+** *tamci, tamte*.

3.3.3. -Pe+. Zrostek pytający znaczący *jaki, który* na przykład **pe- 'u** *jakie słowo?*. Może być użyty zarówno jako przedrostek (**pe- 'u**) jaki i przyrostek (**li'upe**). Jeśli jest użyty jako przedrostek, następuje lenicja. Jeśli po przedrostku pada przedrostek liczby mnogiej **ay+** ulegają skróceniu do **pay+**.

3.3.4. Fra-. Oznacza *każdy*. Jeśli występuje po nim przedrostek liczby mnogiej **ay+** skracają się do **fray+**.

3.3.5. Fne-. Oznacza *typ, rodzaj*.

3.3.5.1. Przedrostek ten pochodzi od rzeczownika **fnel**, również oznaczającego *typ, rodzaj*. Może pojawić się z rzeczownikiem w dopełniaczu tworząc to samo znaczenie co przedrostek. **Tsafnel syulangä** oraz **tsafnesyulang** oznaczają *tamten rodzaj kwiatu*.

3.3.6. Skrócenia. Jeśli przedimek kończy się tą samą samogłoską co następujące po nim słowo, ulega ona skróceniu, na przykład **tsatan tamto światło** od **tsa-atan** (§2.3.1.3).

3.3.7. Połączenia. Przedimki mogą łączyć się w pojedyncze słowo w następującej kolejności:

fi-
tsa- fra- przedrostek liczby **fne-** rzeczownik **-pe**
pe+

Tylko jeden element z każdej kolumny może być użyty na raz oraz oczywiście zrostek pytający może być użyty tylko raz. *Szczegóły tej kolejności nie są jeszcze potwierdzone dla fra-*.

3.3.7.1. Formy krótkie liczby mnogiej (§3.1.3.1) nie są używane w przypadku deixis; **tsaytele tamte sprawy**, nigdy ***tsatele** (liczba pojedyncza **txele**).

3.4. Złączenia

Wiele zaimków jak i przysłówków czasu, miejsca czy sposobu tworzone jest z rzeczownika poprzedzonego odpowiednim przedrostkiem. Jednak system ten nie jest do końca regularny.

	osoba	rzecz	czynność	czas	miejsce	sposób
ten	fipo <i>ten, ta, to</i>	fi'u <i>ta (rzecz)</i>	fikem <i>ta (czynność)</i>	set <i>teraz</i>	fitseng(e) <i>tutaj</i>	fifya <i>w ten sposób</i>
tamten	tsatu <i>tamten</i>	tsa'u <i>tamta (rzecz)</i>	tsakem ⁴ <i>tamta (czynność)</i>	tsakrr <i>wtedy</i>	tsatseng ⁴ <i>tam</i>	tsafya <i>w tamten sposób</i>
każdy	frapo <i>każdy</i>	fra'u <i>wszystko</i>	—	frakrr <i>zawsze</i>	fratseng <i>wszędzie</i>	—
nie	kawtu <i>nikt</i>	ke'u <i>nic</i>	kekem <i>żadna czynność</i>	kawkrr <i>nigdy</i>	kawtseng <i>nigdzie</i>	—

Wiki (18/5/2011) NT (24/7/2011)

3.4.0.2. Liczba mnoga jest tu trochę dziwna. Chociaż **tsa'u** pochodzi od **tsa-** oraz **'u**, liczba mnoga to **(ay)sa'u**. Potwierdzone, ale miłoby było mieć więcej szczegółów. Co w przypadku **tsapo**?

⁴Dowolna sylaba może być akcentowana.

3.4.0.3. Odnośnie form **tsa'u** patrz §3.2.2.7.

3.4.1. **Pytania.** Tak jak w przypadku rzeczowników, zostek pytający **-pe+** może być albo przedrostkiem powodującym lenicję, albo przyrostkiem.

kto?	pesu, tupe	gdzie?	peseng, tsengpe
co? (rzecz)	peu, 'upe	jak?	pefya, fyape
co? (czynność)	pehem kempe	dlaczego?	pelun, lumpe
kiedy?	pehrr, krrpe	jaki rodzaj?	pefnel, fnepe

3.4.1.1. Zaimek pytający o ludzi, **tupe** / **pesu** *kto*, ma niezliczoną wręcz ilość wariantów zależnie od rodzaju i liczby:

	przeważnie	r. męski	r. żeński
l. pojedyncza	pesu, tupe	pestan, tutampe	peste, tutepe
l. podwójna	pemsu, mesupe	pemstan, mestampe	pemste, mestepe
l. potrójna	pepsu, pxesupe	pepstan, pxestampe	pepste, pxestepe
l. mnoga	paysu, (ay)supe	paystan, (ay)stampe	payste, (ay)stepe

Formy liczb **pehem** / **kempe** tworzone są w podobny sposób:

l. pojedyncza	pehem, kempe
l. podwójna	pemhem, mehempe
l. potrójna	pephem, pxehempe
l. mnoga	payhem, (ay)hempe

3.4.2. **Fì'u i Tsaw w zdaniach podrzędnie złożonych.** Zaimek **fì'u** oraz nieżywy **tsaw** używane są razem z partykulą **a** by tworzyć zdania podrzędnie złożone (§6.18.4). Jeśli partykula ta poprzedzona jest wspomnianym zaimkiem w odpowiednim przypadku, ulegają one skróceniu:

przypadek	złączenie z Fì'u	złączenie z Tsaw
mianownik	fwa (< fì'u a)	tsawa
ergatyw	fula (< fì'ul a)	tsala
biernik	futa (< fì'ut a)	tsata
tematyczny	furia (< fì'uri a)	tsaria

[Wiki \(18/6/2010\)](#)

3.4.3. **Fmawn i Tì'eyng w zdaniach podrzędnie złożonych.** **Fì'u** i **tsaw** występują w większości zdań podrzędnie złożonych, jednak w przypadku czasowników takich jak *słyszeć*, *mówić* czy *pytać* używa się raczej **fmawn** *wieść*, **tì'eyng** *odpowieź* czy **fayli'u** *te słowa*. Istnieje kilka konstrukcji:

przypadek	złączenie
mianownik	teynga (< tì'eyng a)
ergatyw	teyngla (< tì'eyngil a)
biernik	teyngta (< tì'eyngit a)

Skrócenia dla **fmawn** i **fayli'u** występują tylko w przypadku form biernika, którymi są **fmawnta** (< **fmawnit a**) oraz **fayluta** (< **fayli'ut a**). Odnośnie składni patrz §6.21.4. [NT \(31/8/2011\)](#)

3.5. Przymiotnik

3.5.1. Wyrażenia rzeczownikowe. Przymiotniki będące częścią wyrażenia rzeczownikowego łączą się z rzeczownikiem używając zrostka **-a-**, który dołączany jest do przymiotnika od strony bliższej rzeczownikowi, na przykład **yerik awin** lub **wina yerik** oznacza „szybki yerik”.

3.5.1.1. Przymiotnik utworzony z użyciem **le-** często gubi przedrostek (ale nie przyrostek) **a-**, więc poprawne jest zarówno **ayftxožä lefpom** jak i rzadziej spotykane **ayftxožä alefpom**. Jednak jeśli przymiotnik **le-** występuje przed rzeczownikiem zawsze będzie dodny zrostek **-a-**, **lefpoma ayftxožä**.

ayftxožä lefpom	najczęściej spotykane
ayftxožä alefpom	dopuszczalne
*lefpom ayftxožä	błędne
lefpoma ayftxožä	poprawne

3.6. Czasownik

3.6.1. Pozycje wrostków. Frommer opisuje trzy pozycje dla wrostków w czasownikach: zerowa, pierwsza i druga. Na każdej z nich pojawiają się wrostki konkretnego typu (opisane poniżej).

3.6.1.1. Wszystkie wrostki pojawiają się w ostatniej (ultima) lub przedostatniej (penult) sylabie czasownika i umieszczane są przed samogłoską, dyftongiem albo pseudosamogłoską, na przykład **kä > k<im>ä** oraz **taron > tar<ei>on**.

3.6.1.2. Jeśli sylaba nie ma żadnej spółgłoski czy zbitki spółgłoskowej w nagłosie, wrostek nadal umieszczany jest przed samogłoską, jak w **omum > <iv>omum** czy **ftia > fti<ats>a**.

3.6.1.3. Akcent pozostaje na samogłosce, która była akcentowana przed dołączeniem jakichkolwiek wrostków, **hawnu > h<ilv>awnu**.⁵

3.6.1.4. Wrostki umieszczane są tylko w jednym elemencie czasowników złożonych. Na przykład, **yomting karmić** jest złożeniem **yom jeść** i **ting dawać**. Aspekt dokonany czasu teraźniejszego dla tego przykładu to nie ***yomting**, ale **yomting**. Większość czasowników złożonych będzie miała główny element, w którym pojawiają się wrostki, jako ostatni. Zaledwie kilka złożzeń umieszcza wrostki w pierwszym członie. Należy się ich nauczyć ze słownika.

3.6.1.5. W małej liczbie złożzeń typu czasownik + czasownik wrostek pojawia się w obu elementach złożenia, na przykład **kan'in specjalizować się**, powstałym z **kan zamierzać** oraz **'in być zajęтым**.
[Ultxa \(2/10/2010\)](#)

3.6.2. Pozycja zerowa. Wrostki te zmieniają przechodność. Umieszczane są przed samogłoską przedostatniej sylaby czasownika lub w samej sylabie czasownika jeśli ma tylko jedną.

strona sprawcza	<eyk>
strona zwrotna	<äp>

[Wiki \(1/2/2010\)](#) [Wiki \(15/2/2010\)](#)

⁵Wyjątek: czasownik **omum** przesówa akcent na **o** w przypadku wszystkich form pochodnych, **ivomum**, **niawnonum**. Czasownik **inan** zachowuje się podobnie, **olinan**.

3.6.2.1. W mowie potocznej strona zwrotna aspektu dokonanego czasownika pomocniczego **si**, **säpöli**, jest często wymawiana jako **spöli**. [NT \(3/8/2011\)](#)

3.6.2.2. Strona sprawcza zwrotna, „zmuszać się do” jest tworzona poprzez użycie **<äp><eyk>**, więc **po täpeykerkup sklonil samego siebie do umarcia**.

3.6.3. Pozycja pierwsza. Określa ona czas, aspekt i tryb oraz tworzy imiesłowy przymiotnikowe. Wrostki umieszczane są przed samogłoską przedostatniej sylaby czasownika lub w samej sylabie jeśli czasownik ma tylko jedną. Zawsze będzie występować po dowolnym wrostku z pozycji zerowej.

	brak aspektu	dokonany	niedokonany
przyszły	<ay> , <asy>	<aly>	<ary>
bliski przyszły	<iy> , <isy>	<ily>	<iry>
teraźniejszy	—		<er>
bliski przeszły	<im>	<ilm>	<irm>
przeszły	<am>	<alm>	<arm>

[LangLog \(9/12/2009\)](#) [Wiki \(27/1/2010\)](#) [Wiki \(19/2/2010\)](#)

3.6.3.1. Czas przyszły z **s** oznacza zamiar (§**6.7.9**).

3.6.3.2. Wrostek trybu łączącego, **<iv>**, ma ograniczony zestaw kombinacji z mniejszym podziałem czasów.

	brak aspektu	dokonany	niedokonany
przyszły	<iyev> , <iyev>	—	—
teraźniejszy	<iv>	<ilv>	<irv>
przeszły	<imv>	—	—

[Wiki \(9/1/2010\)](#) [Wiki \(30/1/2010\)](#) [Wiki \(30/1/2010\)](#)

3.6.3.3. Istnieją tylko dwa wrostki imiesłowów przymiotnikowych. Nie łączą się z wrostkami czasu, aspektu czy trybu.

imiesłów przymiotnikowy czynny **<us>**
imiesłów przymiotnikowy bierny **<awn>**

Ponieważ imiesłowy są traktowane jak przymiotniki, które można użyć wyłącznie do konstrukcji wyrażen rzeczownikowych, zawsze będą występować ze wrostkiem **-a-** (§**3.5.1**, §**6.9.1**). [Wiki \(13/3/2011\)](#)

3.6.4. Pozycja druga. Wrostki na tej pozycji oznaczają nastrój lub osąd mówiącego. Pojawia się ona w ostatniej sylabie czasownika lub po wrostkach z pozycji pierwszej w czasownikach posiadających tylko jedną sylabę.

pozytywne nastawienie **<ei>**, **<eiy>** (§**2.3.3**)
negatywne nastawienie **<äng>**, **<eng>** (§**2.3.5.2**)
forma oficjalna, ceremonialna **<uy>**
tryb nieświadka **<ats>**

[Wiki \(19/2/2010\)](#)

3.6.5. Przykłady. Powyższe zasady są trochę abstrakcyjne, dlatego zamieściłem przykłady kilku możliwych konstrukcji dla paru czasowników. Są nimi **eyk** *przewodzić, kierować* jako przykład słowa jednosylabowego bez spółgłoski w nagłosie, **fpak** *zatrzymywać* jako jednosylabowe ze zbitką spółgłoskową w nagłosie, **taron** *polować* popularne dwusylabowe słowo, które Frommer używa w przykładach oraz **yom·tìng** *karmić*, czasownik złożony, w którym wrostki umieszczane są w ostatnim członie.

	eyk	fpak	taron	yom·tìng
czas bliski przeszły	<u>ì</u> meyk	fp <u>ì</u> mak	t <u>ì</u> maron	<u>yom</u> tìmìng
strona zwrotna	ä <u>p</u> eyk	fpä <u>p</u> ak	tä <u>p</u> aron	<u>yom</u> täpìng
str. zwr., cz. bliski przeszły	ä <u>p</u> ìmeyk	fpä <u>p</u> ìmak	tä <u>p</u> ìmaron	<u>yom</u> täpìmìng
forma ceremonialna	u <u>y</u> eyk	fp <u>y</u> yak	t <u>a</u> ruyon	<u>yom</u> tuyìng
asp. dok., forma cerem.	o <u>l</u> uyeyk	fp <u>o</u> luyak	t <u>o</u> laruyon	<u>yom</u> toluyìng
str. zwr., asp. dok., f. cerem.	ä <u>o</u> luyeyk	fpä <u>o</u> luyak	tä <u>o</u> laruyon	<u>yom</u> täpoluyìng

Znaczenie niektórych z tych przykładów zdaje się być skrajnie bezsensowne. Celem jest jednak jedynie pokazanie pozycji wrostków w różnych rodzajach czasowników.

4. Liczebniki

Na'vi używa *ósemkowego*, mającego bazę osiem, systemu numerycznego, jak bardzo niewiele języków naturalnych.¹ Zamiast liczyć $(m \times 10) + n$ (jak na przykład $(4 \times 10) + 2 = 42_{10}$, *czterdzieści dwa*), liczy się $(m \times 8) + n$ (jak w $(5 \times 8) + 2 = 52_8$, **mrrvomun**, 42_{10}).

4.1. Liczebniki główne

4.1.1. „Jedności”. Formy niezależne liczebników od jeden do osiem to:

1	'aw	5	mrr
2	<u>mune</u>	6	<u>pukap</u>
3	<u>pxey</u>	7	<u>kinä</u>
4	tsìng	8	vol

4.1.2. **Potęgi ósemki.** Zamiast „dziesiątek” Na'vi używa „ósemek”:

8 (1×8)	vol	40 (5×8)	<u>mrrvol</u>
16 (2×8)	<u>mevol</u>	48 (6×8)	<u>puvol</u>
24 (3×8)	<u>pxevol</u>	56 (7×8)	<u>kivol</u>
32 (4×8)	<u>tsìvol</u>	64 (8×8)	zam

4.1.3. **Formy zależne.** W połączeniu z potęgami ósemki cyfry określające jedności są skracane do form jednosylabowych i ulegają lenicji jeśli to możliwe:

1	(l)-aw	5	-mrr
2	-mun	6	-fu
3	-pey	7	-hin
4	-sìng		

4.1.3.1. Wszystkie formy zależne z wyjątkiem „jedynek”, **(l)-aw**, usuwają końcowe **-l** z form „ósemki”.

¹Widocznie rezultat liczenia nie palców, ale przerw pomiędzy nimi.

4.1.3.2. Dołączane formy zależne przejmują akcent. Łączone z **vol** ósemką:

9 (1×8 + 1)	volaw	13 (1×8 + 5)	vomrr
10 (1×8 + 2)	vomun	14 (1×8 + 6)	vofu
11 (1×8 + 3)	vopey	15 (1×8 + 7)	vohin
12 (1×8 + 4)	vosìng	16 (2×8 + 0)	mevol

Cecha ta ciągnie się dalej z **mevol** w następujący sposób: **mevolaw**, **mevomun**, **mevopey**, itd.

4.2. Liczebniki porządkowe

4.2.1. **Przyrostek -ve**. Liczebniki porządkowe tworzy się poprzez użycie przyrostka **-ve**, który nie zmienia akcentu słowa, chociaż powoduje pewne zmiany w paru słowach.

liczebnik porządkowy	f. niezależna	f. zależna			
pierwszy	'awve	(l)-awve	piąty	mrrve	-mrrve
drugi	muve	-muve	szósty	puve	-fuve
trzeci	pxeyve	-peyve	siódmy	kive	-hive
czwarty	tsìve	-sìve	ósmym	volve	-volve

4.2.1.1. **Może łączyć się swobodnie z nì-?**

4.3. Liczebniki ułamkowe

4.3.1. **-Pxì**. Z wyjątkiem *połówki* i *części trzeciej*, które mają oddzielne formy leksykalne, ułamki tworzone są poprzez zastąpienie przyrostka liczebników porządkowych **-ve** przyrostkiem **-pxì**. Należy zwrócić uwagę na przesunięcie akcentu:

pół	mawl	jedna szóstka	pupxì
jedna trzecia	pan	jedna siódma	kipxì
ćwierć	tsìpxì	jedna ósma	vopxì
jedna piąta	mrrpxì		

4.3.1.1. Należy zwrócić uwagę na fakt, iż w przeciwieństwie do liczebników głównych czy porządkowych liczebniki ułamkowe zachowują się jak rzeczowniki nie zaś jak przymiotniki (patrz §6.4.5.2).

4.3.2. **Liczebnik**. Żeby liczyć bardziej złożone ułamki należy połączyć liczebnik główny z ułamkowym, **munea mrrpxì** *dwie piąte*.

4.3.2.1. Ułamek *dwie trzecie* ma specjalną formę **mefan**, liczbę podwójną od słowa **pan**.

4.4. Inne formy

4.4.1. **Alo**. Słowo **alo** *razy* łączy się z liczebnikami tworząc przysłowki opisujące ilość razy. Cztery spośród tych form łączą się razem, **'awlo** *raz*, **melo** *dwukrotnie*, **pxelo** *trzykrotnie*, *trzy razy* and **fralo** *zawsze, za każdym razem*. Pozostałe formy zachowują się jak przymiotniki, **alo amrr poan** *F polawm spytał pięć razy*.

4.4.2. **-lie.** Słowo **'awlie** odnosi się do pojedynczego zdarzenia w przeszłości.

4.4.3. **Obce cyfry.** Cytując angielskie cyfry Na'vi użyją **'eyt** na *osiem* oraz **nayn** na *dziewięć*. Nie są one stosowane do liczenia, ale do rzeczy takich jak numery telefonów.

4.4.3.1. **Kew** oznacza *zero*. **Obecna dokumentacja nie opisuje dokładnie czy jest to natywne, czy zaporzyczone od ludzi.**

5. Słowotwórstwo

5.1. Zrostki derywacji

W Na'vi występuje wiele zrostków używanych do tworzenia nowego słownictwa. Kilka zmienia części mowy, jak choćby tworząc przymiotnik z rzeczownika. Jednakże nie powinny być one używane dowolnie, a znaczenie utworzonych form nie zawsze jest przewidywalne. Tylko dzięki słownikowi można być pewnym znaczenia utworzonego słowa (jednak odnośnie przysłówków patrz §6.6.8). Jeśli nie jest powiedziane inaczej, poniższe zrostki nie mogą być używane swobodnie.

Chociaż zasady na jakich procesy słowotwórcze zmieniają akcent są dość dokładne, nie są one pozbawione wyjątków. Jak wcześniej, wyłącznie ze słownikiem można mieć pewność jak akcentować utworzone słowo.

5.1.1. Przedrostki. Wymienione tu przedrostki derywacji rzadno powodują zmianę akcentu, **ngay** > **tìngay**.

5.1.1.1. Le- tworzy przymiotnik z rzeczownika, na przykład **lehrrap** *niebezpieczny* od **hrrap** *niebezpieczeństwo*.

5.1.1.2. Nì- tworzy przysłówki z rzeczowników, zaimków, przymiotników i czasowników, na przykład **nìNa'vi** *jak Navi* od **Na'vi**, **nìayfo** *jak oni/one*, **nìftue** *łatwo* od **ftue** *łatwy* oraz **nìtam** *wystarczająco* od **tam** *wystarczać*.

5.1.1.3. Sä- tworzy rzeczowniki z czasowników i przymiotników, na przykład **sänume** *instrukcja, nauczanie* od **nume** oraz **säspxin** *choroba* od **spxin** *chory*.

5.1.1.4. Sä- może tworzyć również rzeczowniki określające konkretne jednokrotne wykonanie danej czynności. **Sätsyìl** *wspięcie* jest konkretnym wykonaniem czynności wspinania, **tsyìl**. Rdzenie mogą łączyć się zarówno z **tì** jak i **sä**, na przykład **'ipu** *zabawny, dowcipny*. **Tì'ipu** jest abstrakcyjnym pojęciem bycia dowcipnym, to znaczy „poczucie humoru”. **Sä'ipu** oznacza konkretną rzecz będącą zabawną — na przykład dowcip.

NT (29/2/2012)

5.1.1.5. Tì- tworzy rzeczowniki z przymiotników, czasowników, a także czasami innych rzeczowników, jak w przypadku **tìngay** *prawda* od **ngay** *prawdziwy*, **tìftia** *studia* od **ftia** *studiować*, **tì'awm** *obozowisko* od **'awm** *obóz*.

5.1.1.6. Z tymi przedrostkami sylaba może utracić samogłoską jeśli spółgłoska w nagłosie może pojawić się również w wygłosie, **nìmwep^hey** *cierpliwie* < **mawey-pey** *być cierpliwym*.

5.1.2. Przedrostek negacji. Niektóre słowa, głównie przymiotniki, ale nie wyłącznie, tworzone są przy użyciu słowa **ke** *nie* jako przedrostka.

5.1.2.1. Kiedy **ke-** pojawia się przed przedrostkiem przymiotnika **le-** przedrostek ten skraca się do **-l-**, na przykład **keltsun** *niemożliwy* pochodzące od **letsunslu** *możliwy* oraz **kelfpomtokx** *niezdrowy* od **lefpomtokx** *zdrowy*.

5.1.2.2. Kiedy **le-** pojawia się przed **ke-** przedrostek negujący skraca się do **-k-**, jak w przypadku **lekye'ung** *szalony* od **keye'ung** *szaleństwo*.

5.1.2.3. Przedrostek **ke-** może być użyty z rdzeniem przymiotników i imiesłowów, w takim przypadku akcent na ogół zostaje przesunięty na **ke-**, jak choćby **keteng** *inny* od **teng** *ten sam, równy* oraz **kerusey** *martwy* od **rusey** *żyjący*. Jednakże, należy zwrócić uwagę na **keyawr** *błędny* od **eyawr** *poprawny*.

5.1.2.4. Przedrostek **ke-** może również tworzyć i łączyć się z rzeczownikami, jak w przypadku **keye'ung** *szaleństwo* oraz **ketuwong** *obcy*. Za mało jest jednak przykładów by określić regoły padania akcentu.

5.1.3. Przysłówkowe „a-”. Dwa czasowniki, **lim** *być daleko* oraz **sim** *być blisko* mają formy przysłówkowe **alim** *daleko* oraz **asim** *blisko, w małej odległości*. Są to pozostałości skostniałych form przysłówkowych **nifya'o a lim** (§6.6.8). Są to ustalone elementy leksykalne nie ma takich form jak ***lima** czy ***sima**. [Wiki \(17/5/2010\)](#)

5.1.4. Przedrostki z wrostkami. Istnieje pojedyncza derywacja używająca kombinacji przedrostka i wrostka.

5.1.4.1. **Ti- <us>** tworzy rzeczownik odsłowny. Można swobodnie używać tej konstrukcji z rdzeniami czasowników i złożeniami (czasowniki stworzone konstrukcją **si**, §5.3.3, nie mogą w ten sposób tworzyć rzeczowników). Konstrukcja ta jest najbardziej przydatna, kiedy prosta derywacja **tì-** ma już określone znaczenie, jak choćby **rey** *żyć*, **tìrey** *życie*, ale **tìrusey** *żyjący*. Patrz także §6.9.2.

5.1.5. Przyrostki wykonawcy. Przyrostki te również nie powodują zmiany akcentu.

5.1.5.1. **-tu** tworzy rzeczownik określający wykonawcę z części mowy innych niż czasownik, jak choćby **pamtseotu** *muzyk* od **pamtseo** *muzyka*, **tsulfātu** *mistrz, ekspert* od **tsulfä** *mistrzostwo*.

5.1.5.2. **-yu** tworzy rzeczownik określający wykonawcę czynności z czasowników, na przykład **taronyu** *myśliwy* od **taron** *polować*. Konstrukcja ta może być swobodnie używana. [NT \(11/7/2010\)](#)

5.1.6. Przyrostek zdrabniający. Przyrostek nieakcentowany **-tsyip** może być użyty dowolnie do tworzenia zdrobnień, zarówno dla rzeczowników jak i zaimków. Imiona mogą tracić sylaby podczas dołączania tego przyrostka, **Kamtsyip** lub **Kamuntsyip** jako *mały Kamun, Kamunek*. Zdrobnienia są używane na trzy sposoby. [NT \(11/7/2010\)](#)

5.1.6.1. Pierwsza forma zdrobiona może być podstawową derywacją leksykalną. Tego typu słowa, jak choćby **puktsyip** *książeczka, broszura* od **puk** *książka*. Zdrobnienie to jest na tyle słabe, że możliwe jest użycie z nim przymiotnika **tsawl** *duży, wielki* bez sprzeczności, jak w przypadku **tsawla utraltsyip** *duży krzak*.

5.1.6.2. Drugi, zdrobnienie może oznaczać przywiązanie lub czułość, **za'u fitseng, ma 'itet-syìp** *podejdz córeczko*. To zastosowanie nie powinno być używane do zaznaczania wieku. Córnka z przytoczonego zdania może być dorosła.

5.1.6.3. Trzeci, zdrobnienie może oznaczać lekceważenie lub obrazę, **fitaronyutsyìp ke tsun ke'ut stivä'nì ten** (*bezwartościowy*) „mały” *myśliwy nie może niczego złapać*. Taki pogardliwy ton może być również użyty w stosunku do własnej osoby, **nga niawnomum to oetsyìp lu txur nìtxan** *jak wszystkim wiadomo, jesteś dużo silniejszy niż „mały” „stary” ja*. Tylko z kontekstu można odróżnić pogardę od czułości w zdrobnieniach.

5.1.7. Przyrostki rodzaju. Przyrostki rodzaju mogą być użyte zarówno z rzeczownikami jak i zaimkiem osoby trzeciej (§3.2.2.4).

5.1.7.1. Przyrostek **-an** oznacza rodzaj męski, jak choćby **poan** *on* albo **'itan** *syn*.

5.1.7.2. Przyrostek **-e** oznacza rodzaj żeński, dla przykładu **poe** *ona* czy **'ite** *córka*.

5.1.7.3. Wpływ tych przyrostków na akcent jest nieprzewidywalny, **tutan** *mężczyzna* od **tute** *osoba*, ale **muntxatan** *mąż* od **muntxatu** *współmałżonek, towarzysz*.

5.2. Reduplikacja

Reduplikacja jest nieużywanym procesem derywacyjnym. Jednakże kilka popularnych słów korzysta z niego.

5.2.1. Iteracja. W przypadku określeń czasu reduplikacja oznacza zwyczaj lub powtarzalność występowania, **letrrtrr** *przeważnie* to jest każdego dnia; czy **krro krro** *czasami*.

5.2.2. Zwiększenie podkreślenia. W przypadku czasowników **'ul** *zwiększać* i **nän** *zmniejszać* przysłowki utworzone przy pomocy reduplikacji oznaczają skrajność, **nì'ul'ul** *coraz więcej i więcej*, **nìnänän**¹ *coraz mniej*.

NT (29/2/2012)

5.3. Złożenia

5.3.1. Trzon. W Na'vi w złożeniach elemen główny może pojawić się jako pierwszy lub jako ostatni². Jednak tendencja by trzon był ostatni jest silna. W złożeniach czasowników trzon jest raczej pierwszy.

5.3.1.1. Złożenia są tymi samymi częściami mowy co ich trzony, więc **txampay** *morze* jest rzeczownikiem, ponieważ **pay** *woda* nim jest.

5.3.1.2. Tak jak rdzenie, dzięki wymienionym wcześniej zrostkom, złożenia mogą stawać się innymi częściami mowy, **lefpomtokx** *zdrowy* od **fpomtokx** *zdrowie*.

¹Reduplikacja jest częściowa, gdyż spółgłoski nie mogą być powtórzone.

²Wiele języków naturalnych jest bardziej surowych. Dla przykładu w języku polskim (jak również w innych językach indoeuropejskich), na ogół element główny jest ostatni, na przykład *samochód, czerwonoarmista*. Z drugiej jednak strony język wiatnamski używa tej samej kolejności dla chińskich zapożyczeń i odwrotnej dla złożzeń występujących natywnie.

5.3.2. Apokopa. Słowa mogą tracić część głosek jeśli używane są w złożeniach, na przykład *venzek palec (u nogi)* < *venu stopa* + *zekwä palec* oraz *silpey nadzieja* < *siltsan dobry* + *pey oczekiwać*.

5.3.3. Konstrukcje „si”. Powszechnym sposobem zamiany rzeczownika lub przymiotnika na czasownik jest połączenie nieodmienionego rzeczownika z czasownikiem posiłkowym **si**, który pojawia się wyłącznie w tych konstrukcjach. Kolejność jest stała **rzeczownik si**, przy czym wszystkie zrostki czasowników dodawane są do **si**.

5.3.3.1. W przypadku czasownika **irayo si** *dziękować* kolejność jest mniej stała. Wiki (12/5/2010)

5.3.3.2. Normalny szyk dla **rzeczownik si** ulega złamaniu także w przypadku negacji, **oe pamrel ke si** *nie piszę* (§6.16.1.1), **txopu rä’ä si** *nie bój się* (§6.13.3).

5.4. Elementy popularnych złożeń

5.4.1. -fkeyk. Utworzony od rzeczownika **tifkeytok** *stan, warunek, sytuacja* nieakcentowany przyrostek tworzy słowa o konkretnym, idiomatycznym znaczeniu, takie jak **yafkeyk** *pogoda*. Jest jednak dość często stosowany **kilvanfkeyk** *lu fyape fitrr?* *Jaki jest dziś stan rzeki?* NT (1/4/2011) \mathcal{F}

5.4.2. Hì(?)-. Od przymiotnika **hì’i** *mały*, akcentowany przedrostek **hì-** albo **hì’-** używany jest w przypadku paru słów do tworzenia zdrobnień, ale nie powinien być używany do tworzenia nowych znaczeń (patrz §5.1.6), na przykład **hì’ang** *owad* (< **hì’** + **ioang** *zwierzę*), **hìkrr** *moment, chwila* (< **hì** + **krr** *czas*).

5.4.3. -iva. Kiedy rzeczownik **ilva** *platek, kropla, odłamek* jest używany jako przyrostek, **l** jest pomijane, **txepiva** *popiół, proch*, **herwiva** *platek śniegu*. NT (1/4/2011)

5.4.4. -nga’. Przyrostek ten, utworzony od czasownika **nga’** *zawierać*, tworzy przymiotniki od rzeczowników opisujące „zawieranie” czegoś, na przykład **txumnga’** *trujący*. Jest znacznie rzadszy niż **le-**. Rzeczownik może mieć konstrukcje zarówno z **le-** jaki i z **-nga’**, **lepay** *wodny*, ale **peynga’** *wilgotny, mokry* NT (5/5/2011)

5.4.5. -pin. Pochodzi od rzeczownika **’opin** *kolor*, ten nieakcentowany przyrostek dołączany jest do przymiotników opisujących kolory tworząc rzeczowniki, **rimpin** *żółc* od **rim** *żółty*. Końcowe **-n** w przymiotniku z powodu asymilacji stanie się **-m**, **eampin** od **ean**.

5.4.6. Pxi- Przymiotnik **pxi** *ostrzy* dodawany jest jako przedrostek do przysłówków i przyimków określających czas by zaznaczyć, że coś się dzieje natychmiast. Przedrostek ten nie jest akcentowany, **pxisre** *tuż przed*, **pxiset** *natychmiast, zaraz*.

5.4.7. Sna- Skrócona forma rzeczownika **sna’o** *grupa, zbiór, przedział*, przedrostek ten może być swobodnie użyty odnośnie istot żywych innych niż ludzie by określić naturalne grupę, na przykład **snatalioang** *stado sturbeestów*, **sneutral** *gaj drzew*. Przedrostek ten używany bywa także odnośnie przedmiotów martwych, ale nie może być w takim przypadku dowolnie używany **snatxärem** *szkielet*. NT (31/3/2012)

5.4.8. Tsuk- Utworzony od **tsun fko** nieakcentowany przedrostek tworzy z czasowników przechodnich przymiotniki określające możliwość, **tsukyom** *jadalny* (od **yom** *jeść*). Negację tworzy się poprzez dodanie przedrostka **ke-**, który w tym przypadku również nie powoduje zmiany akcentu, **ketsuktswa’** *niezapominalny* (od **tswa’** *zapominać*). NT (22/3/2011)

5.4.8.1. Co więcej, czasowniki nieprzechodnie mogą łączyć się z **tsuk-** tworząc słabszą relację pomiędzy wynikowym podmiotem, a opisywanym przez niego rzeczownikiem, **fitseng lu tsukt-surokx** *można tu odpocząć, to miejsce jest „odpoczywalne”*, **lu na’ring tsukhahaw** *da się spać w lesie*.

5.4.9. -tsw. Ten przyrostek może być użyty z dowolnym czasownikiem i tworzy rzeczownik opisujący możliwość wykonania czynności określanej przez czasownik, **wemtswo** *możliwość walki*, **roltswo** *możliwość śpiewania*. Przyrostek ten powiązany jest ze słowem **tsu’o** *możliwość*. [NT \(31/3/2012\)](#)

5.4.9.1. W przypadku konstrukcji z czasownikiem pomocniczym **si** przyrostek **-tsw** dołączany jest do rzeczownika lub przymiotnika, na przykład **srungtswo** *możliwość pomocy* czy **tsututsw** *możliwość zamknięcia*.

5.4.10. -vi. Od rzeczownika **’evi**, będącego formą skróconą **’eveng** *dziecko*, przyrostek nieakcentowany **-vi** używany jest dość swobodnie na określenie fragmentu czegoś większego lub element całości, **txepvi** *iskra* (< **txep** *ogień*), **li’fyavi** *wyrażenie, element języka* (< **li’fya** *język*). Może powodować drobne zmiany w akcencie słowa, **sänunvi** *lekcja* od **sänume** *instruowanie, nauczanie*. [Wiki \(14/3/2010\)](#)

5.4.11. „Kä-” oraz „Za-”. Dwa czasowniki opisujące ruch **kä** *iść* i **za’u** *przychodzić* (skrócone do **za-**) używane są w niektórych czasownikach złożonych by określić kierunek ruchu, **kämakto** *wyjeżdżać*. Zwróć uwagę na różnicę pomiędzy **kä’ärìp** *pchać*, a **za’ärìp** *ciągnąć* od **’ärìp** *poruszać*.

5.5. Czas

Przysłówki czasu są tworzone od rzeczowników w sposób łatwy do przewidzenia.

5.5.1. Czas teraźniejszy. Przedrostek **fi-** (§3.3.1) tworzy przysłówek odnoszący się do chwili obecnej, **fitrr** *dziś* („ten dzień”), **firewon** *dziś rano*.

5.5.2. Czas przeszły. Akcentowany przyrostek **-am** tworzy przysłówek odnoszący się do chwili minionej, **trram** *wczoraj*, **pxiswawam** *przed chwilą*.

5.5.3. Czas przyszły. Akcentowany przyrostek **-ay** tworzy przysłówek odnoszący się do czasu, który dopiero ma nadejść, **trray** *jutro*, **ha’ngiray** *jutro po południu*.

6. Składnia

6.1. Przechodność i ergatywność

6.1.1. Przechodność. Na'vi oznacza podmiot zdania przechodniego i nieprzechodniego inaczej. By powiedzieć w Na'vi dowolne zdanie, należy najpierw zrozumieć przechodność. Oznacza to, że konieczne jest wcześniejsze i dokładniejsze niż w przeciętnym naturalnym języku, zrozumienie przechodności¹.

6.1.1.1. Wiele czasowników złożonych jest tworzonych przez połączenie nieodmienionego rzeczownika lub przymiotnika z czasownikiem posiłkowym **si** *robić, tworzyć*, który jest używany wyłącznie w takich złożeniach, **irayo si** *dziękować*, **kavuk si** *zdradzać*. Takie czasowniki są zawsze nieprzechodnie oraz ich dopełnienie jest w celowniku (§6.4.4.1).

6.1.1.2. Czasowniki zwrotne z wrostkiem <äp> są zawsze nieprzechodnie, a czasowniki sprawcze z wrostkiem <eyk> są zawsze przechodnie.

6.1.2. Trójdzielność. Na'vi oznacza rzeczowniki i zaimki inaczej jeśli są podmiotem zdania nieprzechodniego, przechodniego albo dopełnieniem bliższym zdania przechodniego (§6.4).

6.1.2.1. Chociaż koncept „podmiotu” w Na'vi podzielony jest na dwa w zależności od przechodności lub jej braku w zdaniu, podział ten nie dotyczy imiesłów przymiotnikowych. Jest przymiotnik odczasownikowy dopełnienieowy (imiesłów przymiotnikowy bierny) oraz przymiotnik odczasownikowy podmiotowy (imiesłów przymiotnikowy czynny) które są używane zarówno dla agensa jak i pacjensa (§3.6.2).

6.1.2.2. Na'vi nie jest idealnie ergatywny. W zdaniach powiązanych można pominąć zaimek podmiotu jeśli nie ulega on zmianie. Może być on zarówno agensem jak i pacjensem. Patrz *sekcja dotycząca pragmatyki*.

¹Ponieważ gramatyka nie jest uczona tak jak powinna, niektórzy mają problemy z odróżnianiem czasowników przechodnich od nieprzechodnich. Dodatkowym utrudnieniem bywa często fakt, iż to nie czasownik jest przechodni, albo nie, tylko cała fraza. Na przykład, „Ruszam” jest nieprzechodnią, podczas gdy „Ruszam samochód” już tak, a jedynie obecność dopełnienia bliższego zmienia przechodność czasownika. W Na'vi również lepiej rozpatrywać przechodność w kontekście całej wypowiedzi niż samego czasownika.

Oto dwa szybkie sposoby na sprawdzenie przechodności. Pierwszy, jeśli wyraz tuż obok czasownika to osoba lub rzecz. Więc w zdaniu „Widzę księżyc” czasownik jest przechodni, ale w zdaniu „On ciągle narzeka” już nie. Drugi sposób, W przypadku niepewności co jest obok czasownika można zamienić zdanie na stronę bierną. Tak więc „Księżyc jest widziany” to normalna strona bierna, podczas gdy „ciągle jest narzekany/a/e” nie ma w tym kontekście sensu.

6.2. Wyrażenia rzeczownikowe i przymiotniki

6.2.1. Liczby. Liczby podwójna i potrójna, a mnoga są niezależne? Czy zawsze konieczne?

6.2.1.1. Rzeczowniki nie są w liczbie mnogiej jeśli występują z liczebnikiem określającym je, **mrra zìsìt** *pięć lat*. Wiki (18/6/2010)

6.2.1.2. Przymiotniki ilości — **'a'aw kilka, hol parę, pxay wiele, polpxay, holpxaype ile?** — również występują z rzeczownikami w liczbie pojedynczej, **lu poru 'a'awa 'eylan** *Ma kilku przyjaciół*. NT (16/7/2010) F

6.2.1.3. W mowie potocznej, liczba mnoga może być użyta z przymiotnikiem **pxay wiele, lu awngar aytele apxay a teri sa'u pivlltxe** *Mamy wiele spraw do omówienia*. NT (16/7/2010) F

6.2.1.4. Z czasownikami określającymi tożsamość (**lu** i **slu**) podstawowa zasada Na'vi odnośnie określania liczby brzmi: „odnośnie tego samego elementu oznacza się liczbę tylko raz w zdaniu”.

Menga lu karyu. *Wy dwoje jesteście nauczycielami.* F

Fo lu karyu. *Są nauczycielami.* F

Menga lu oeyä 'eylan. *Wy dwoje jesteście moimi przyjaciółmi.* F

W pierwszych dwóch zdaniach **karyu** nie jest odmienione przez liczby ponieważ zaimki są odmienione, a to samo dotyczy słowa **'eylan** w trzecim zdaniu. Zwróć jednak uwagę na §6.3.2 odnośnie zaimka pytającego **tupe**. NT (30/7/2011)

6.2.1.5. Stwierdzenia ogólne o grupie czy rodzaju używają rzeczowników w liczbie pojedynczej, **nantangìl yom yerikit, viperwolfy jadają yeriki**. NT (30/7/2011) F

6.2.2. Rzeczowniki nieokreślone. Przymiotnik **lahe drugi** ma także znaczenie *inny* jeśli jest użyty z rzeczownikami nieokreślonymi mającymi przyrostek **-o**, jak w przypadku **lu law 'uo alahe, ma eylan** *coś innego jest jasne, przyjaciele*. F

6.2.3. Przydawka. Rzeczowniki w przydawce rzeczownikowej² występują w mianowniku, **ayli'ufa awngeyä 'eylanä a'ewan Markusä** *słowami naszego, młodego przyjaciela, Markusa*. Jednakże w tym celu używa się również partykuły **alu**³(patrz §6.20.1). F

6.2.3.1. Tytuły grzecznościowe traktowane są jako modyfikacja rzeczownika i z tego powodu nie ulegają odmianie kiedy występują z rzeczownikiem będącym nazwą własną. Celownik od **Karyu Pawl** „nauczyciel Paul” to **Karyu Pawlur**.

6.2.4. Przymiotniki określające. Przymiotniki określające łączą się z opisywanym rzeczownikiem przy pomocy zrostka **-a-** (patrz §3.5.1), **silpey oe, layu oeru ye'rìn siltsana fmawn** *Mam nadzieję, że wkrótce będę mieć dobre wieści, lora ayli'u, lora aysäfpìl* *piękne słowa i piękne myśli*. F

6.2.4.1. Niezależnie od kolejności rzeczownika i przymiotnika, końcówki przypadków dołączane są zawsze do rzeczownika, nigdy zaś do przymiotnika. Podobnie przyimki enklityczne łączą się zawsze z rzeczownikiem (patrz §6.5.1).

²Rzeczownik tworzy przydawkę jeśli pojawia się bezpośrednio obok opisywanego lub definiowanego. W języku polskim rozdzielamy je przecinkiem, na przykład *Powiedziałem mojemu najlepszemu przyjacielowi, Bobowi, że też powinien się uczyć Na'vi*.

³„Goła” przydawka pochodzi z wczesnego Na'vi. Używanie **alu** może być lepsze na przyszłość.

6.2.4.2. Jeśli przysłówek jest używany z przymiotnikiem określającym, nie może pojawić się pomiędzy przymiotnikiem, a rzeczownikiem, na przykład **sikenong ahino nihawng** *bardzo szczególnie* *głowe przykłady* lub **nihawng hinoa sikenongit**, nigdy zaś ***hino nihawnga sikenong**. F

6.2.4.3. Jeśli występują dwa przymiotniki modyfikujące rzeczownik, Frommer używa przeważnie kolejności przym. – rzecz. – przym., **niawnomum tolel oel ta ayhapxitu li'fyaolo'a pxaya sipawmit atxantsan** *Jak wam wiadomo, otrzymałem od członków społeczności językowej wiele wspaniałych pytań*. F

6.2.4.4. Dla więcej niż dwóch przymiotników lub by użyć innej kolejności niż przym. – rzecz. – przym. opisanej powyżej, przymiotniki muszą być umieszczone w zdaniu podrzędnym z czasownikiem **lu, yayo a lu lor si hi'i** *mały, piękny ptak*. *Ultxa (2/10/2010)* F

6.2.4.5. Powtarzając rzeczownik z różnymi przymiotnikami („duży pies, mały pies, jazgotliwy pies,” itd.) zamiast powtórzeń używany jest rzeczownik pomocniczy⁴ **pum, lam set fwa Sawtute akawng holum, pum asiltsan 'i'awn** *Zdaje się teraz, że źli ludzie nieba odeszli, a uwavedobrzy zostali*. F

6.2.4.6. Rzeczownik będący elementem konstrukcji **si** może być opisany przymiotnikiem, **wina uvan si** *zagrać w szybką grę*.

6.2.5. **Orzeczenie imienne**. Zarówno w przypadku przymiotników jak i rzeczowników stanowiących orzecznik używa się tej samej konstrukcji z czasownikiem **lu** *być*, jak w przypadku **reltseotu atxantsan lu nga** *jesteś wspaniałym artystą*, **fisyulang lu rim** *ten kwiat jest żółty*. F

6.2.5.1. Inne czasowniki, które mogą być łącznikiem orzeczenia imiennego: **slu** *stawać się* oraz **'efu** *odczuwać*, na przykład **ngenga sliyu Na'viyã hapxi** *staniesz się częścią ludzi*, **oe 'efu ohakx** *jestem głodny (odczuwam głód)*.

6.2.5.2. Jeśli w przypadku **slu** *stawać się* nie jest jednoznacznie wiadomo który element jest podmiotem, a który orzecznikiem, orzecznik może być oznaczony przyimkiem **ne**, jak w przypadku **taronyu slu ne tsamsiyu** *myśliwy staje się wojownikiem*.

6.2.5.3. **Sleyku**, strona sprawcza **slu** *stawać się*, również może mieć orzecznik będący przymiotnikiem, **fula tsayun oeng pivängkxo ye'rìn ulte ngari oel mokrit stayawm, oeti nitram sleyku nitxan** *To, że będziemy mogli wkrótce w dwójkę porozmawiać i będę mógł usłyszeć twój głos, bardzo mnie cieszy. Co z 'eykefu?* F

6.2.6. **Stopniowanie**. Stopień wyższy i najwyższy przymiotników (*duży, większy, największy*) tworzone są przy pomocy partykuły **to**, która tak jak przyimki może pojawić się przed porównywanym rzeczownikiem lub być enklityką (§2.1.5.3).

Oe to nga lu koak *Jestem starszy niż ty.*

Oe ngato lu koak *Jestem starszy niż ty.*

6.2.6.1. Do tworzenia stopnia najwyższego używa się **frato** *niż wszystko*, **fisyulang arim lu hi'i** *frato ten żółty kwiat jest najmniejszy ze wszystkich*. F

⁴Frommer nazywa go „fikcyjnym rzeczownikiem”, ale może być również traktowany jako rodzaj zaimka.

6.2.6.2. Przyrównanie „wielki jak drzewo”, używa idiomu **niftxan** *przymiotnik na rzeczownik lub zaimek*, jak na przykład **o lu niftxan siltsan na nga** *jestem tak samo dobry jak ty*. Jeśli punktem odniesienia jest zaimek lub inny rzeczownik wspomniany wcześniej w wypowiedzi, można użyć przypadku tematycznego, **ngari lu oe niftxan siltsan**. To porównanie jest używane również z przysłówkami. F

6.2.7. Wołacz. Zwracając się do kogoś bezpośrednio partykuła wołacza **ma** poprzedza rzeczownik, wyrażenie rzeczownikowe lub imię, **oel ayngati kameie, ma oeyä eylan** *widzę was, przyjaciele, ma Tsu'tey, kempe si nga?* *Tsu'tey, co robisz?* F
A

6.2.7.1. W przypadku zwrotu do wielu osób **ma** nie jest powtarzane, **ma smukan si smuke** *bracia i siostry*.

6.2.7.2. Rzeczowniki zbiorowe mogą przyjmować przyrostek **-ya**, na przykład **Mawey, Na'viya, mawey!** *Spokój, ludzie, spokój!* A

6.3. Zaimki

6.3.1. Rodzaj. Zaimki dla osoby trzeciej odmienione przez rodzaje, **poan** oraz **poe**, używane są tylko i wyłącznie jeśli pomaga to uniknąć niejednoznaczności w wypowiedzi. Osoby posługujące się językami europejskimi powinny zwrócić szczególną uwagę by nie używać ich zbyt często.

6.3.2. Liczba. Formy zaimka pytającego **tupe** zachowują się inaczej niż to opisano w punkcie §6.2.1.4. W tym przypadku zaimek może być odmieniony przez liczbę nawet jeśli drugi rzeczownik też jest. Zwróć uwagę na odpowiedzi na poniższe pytania,

Tsaysamsiyu lu tupe? *Kim są tamci wojownicy?* F
(Fo) **lu 'eylan Tsu'teyä.** *Są przyjaciółmi Tsu'teja.*

Tsaysamsiyu lu supe? *Kim są tamci wojownicy?*
(Fo) **lu Kamun, Ralu, İstaw, si Ateyo.**
To Kamun, Ralu, İstaw i Ateyo.

Użycie liczby mnogiej prosi o tożsamość członków, a pojedynczej o opis grupy.

6.3.3. Fko. Zaimek nieokreślony **fko** odpowiada „ktoś” i zastępuje podmiot w zdaniach w których go nie ma, na przykład *Nie mówi się takich rzeczy. Tsat ke tsun fko yivom. Tego nie można zjeść.* F

6.3.3.1. Fko nie musi oznaczać pojedynczego wykonawcy, dla przykładu **plltxe fko san ngaru lu mowan Txilte ulte poru nga** *mówi się, że lubisz Txilte'a z wzajemnością.*⁵ F

6.3.3.2. Fko może być również użyty do stworzenia strony biernej jeśli wykonawca czasownika⁶ jest żywotni, jak w przypadku idiomu **oeru syaw fko Wilyim** *nazywam się William, zwą mnie William, tsali'uri fko pamrel si fyape?* *jak to słowo jest napisane, jak zapisać to słowo?* F

⁵Frommer przetłumaczył to jako *słyszę, że lubisz Txilte'a i vice versa*.

⁶W języku polskim wykonawcą czynności w przypadku strony biernej jest osoba lub rzecz opisana przedimkiem „przez”, na przykład *Zostałem potrącony przez samochód.*

6.3.4. Sno. Zaimek zwrotny **sno** odnosi się do podmiotu zdania. W dopełniaczu może być przetłumaczony jako *jej własny, jego własny, ich własny itd.* używany jest do wyjaśniania sytuacji w zdaniach takich jak „przyrządził swój obiad”. Użycie w tym miejscu zaimka „jego” sugerowałoby, że obiad jest przyrządzany dla innej osoby:

Pol ’olem peyä wutsot. *Przyrządził jego\jej (kogoś innego) posiłek.*

Pol ’olem sneyä wutsot. *Przyrządził swój posiłek.*

Na chwilę obecną, Frommer zatwierdził formy **sno** tylko dla poprzedników osoby trzeciej.

6.3.5. Lahe. Przymiotnik **lahe** *inny, drugi* może być również użyty samodzielnie jako zaimek **fipoti oel tspiyang, fte tikenong liyevu aylaru** *Zabiję go jako przestrożę dla innych* (odmiana, A patrz §3.2.4).

6.3.6. Pominięcie zaimka. Zaimek będący podmiotem (zdania przechodnego i nie) może być pominięty jeśli jest taki sam jak podmiot poprzedniego zdania. Zwróć uwagę na brak zaimka w drugim zdaniu:

Fayupxaremì oë payängkxo teri horen li’fyayä leNa’vi fpi sute a tsun srekr F
tsat sivar. Ayngeyä sipawmìri kop fmayi fitsenge tivng sì’eyngit.

W tych wiadomościach (ja) opowiem o zasadach języka Na’vi dla osób, które już mogą się nim posługiwać. Spróbuję (ja) też udzielić odpowiedzi na wasze pytania.

6.3.7. Kontrastujące deixis. By podkreślić różne elementy przedrostki **fi-** i **tsa-** łączone są z odpowiednimi deixis **fi’u** oraz **tsa’u** użytymi razem z **alu**:

Fìkxën alu Fì’u lu ftxìlor; tsafkxën⁷ alu TSA’u ngati tspang. F
TO warzywo jest pyszne; TAMTO cię otruje.

Fìkaryu alu fipo lu tsulfätu; tsakaryu alu tsapo lu skxawng. F
Ten nauczyciel jest mistrzem; tamten idiotą.

Formy **fi’u** i **tsa’u** są też odróżniane w wymowie akcentem w przypadku tej konstrukcji. [NT \(31/12/2011\)](#)

6.4. Użycie przypadków

6.4.1. Mianownik. Nieoznaczony mianownik jest używany w przypadku podmiotu zdań nieprzechodnych, orzecznika w orzeczeniu imiennym (§6.2.5) oraz z przyimkami.

6.4.1.1. W przypadku czasowników opisujących ruch, jeśli cel pojawia się bezpośrednio po czasowniku, przyimek **ne** może być pominięty pozostawiając nieodmienony rzeczownik, **za’u fitseng,** **ma ’itetsyip** *chodź tutaj, córeczko.* F

6.4.1.2. Mianownik jest używany również w przypadku wykrzykników, kiedy rzeczownik lub wyrażenie rzeczownikowe jest użyte jako samodzielna wypowiedź, **lora ayli’u, lora aysäfpìl** *piękne słowa i piękne myśli, ayli’u apawnlltxe nìltsan* *dobrze powiedziane słowa!* F

6.4.1.3. Słowa opisujące czas z przyrostkiem nieokrwślonym **-o** używane są do opisanie czasu trwania, zìsìto amrr ftolia ohe studiowałem przez pięć lat. herwì zereiuip fitrro nìwotx! *śnieg padał cały dzień!* A
F

6.4.2. Ergatyw. Ergatyw używany jest w przypadku podmiotu zdań przechodnych, oel ngati kameie *Widzę cię.*

6.4.3. Biernik. Biernik używany jest w przypadku dopełnienia bliższego zdań przechodnych, tì'eyngit oel tolel a krr *kiedy otrzymam odpowiedź.* F

6.4.4. Celownik. Celownik używany jest w przypadku dopełnienia dalszego zdań dwuprzehodnych, sìltsana fmawn a tsun oe ayngaru tivìng *dobrze wieści, które mogą wam przekazać.* F

6.4.4.1. Dopełnienie czasowników **si** występuje w celowniku, oe irayo si ngaru *dziękuję ci.*

6.4.4.2. Wykonawca czynności w stronie sprawczej może występować w celowniku, oel ngaru tseykiye'a tsat *sprawie, że (ty) to zobaczysz* (patrz §6.11.2).

6.4.4.3. Czasownik **lu** w połączeniu z rzeczownikiem w celowniku tworzy idiom opisujący posiadanie, tam gdzie język polski używa czasownika „mieć”, lu oeru ikran *mam ikrana.* W tej konstrukcji czasownik zwykle pojawia się pierwszy w zdaniu. [Wiki \(28/1/2010\)](#)

6.4.4.4. Użycie celownika może również sugerować, że przymiotnik opisuje osąd **lub korzyść** dla konkretnej osoby, fi'u oeru prrte' lu *to jest dla mnie mile*, tìpängkxo ayoengeyã mowan lu oeru nìngay *nasza rozmowa jest bardzo przyjemna (dla mnie).*

6.4.4.5. W przypadku czasowników opisujących komunikację, czyli takich jak na przykład **pawm** *pytać*, adresat występuje w celowniku, oel poru polawm fi'ut *zapytałem go o to.*

6.4.5. Dopełniacz. Dopełniacz używany jest by określić posiadanie, na przykład oeyã 'eylan *mój przyjaciel.* Jednak odnośnie niezbywalnego posiadania (§6.4.6.3) patrz poniżej.

6.4.5.1. Rzeczownik w dopełniaczu może być użyty jako orzecznik, na przykład fitseng lu awn-geyã *to miejsce jest nasze.* Jednakże rzeczownik pomocniczy **pum** *posiadanie, element posiadany* jest częściej stosowany, kelku ngeyã lu tsawl; pum oeyã lu hì'i *twój dom jest duży; mój mały.* F

6.4.5.2. Użycie dopełniacza oznacza większą całość, której częścią coś jest, Na'viyã luyu hapxi *jesteś częścią ludzi.* Dotyczy to też ułamków, Tsu'teyil toling oer mawlit smarã *Tsu'tey dał mi połowę zdobyć.* A
F

6.4.5.3. Rzeczownik w dopełniaczu rzadko jest oddzielany od wyrażenia rzeczownikowego, w którym występuje, Na'viyã luyu hapxi *jesteś częścią ludzi.* A

6.4.5.4. Dopełniacz jest również używany w przypadku dopełnienia rzeczowników odsłownych, na przykład tiftia kifkeyã *nauka o przyrodzie.* F

6.4.6. Przypadek tematyczny. Przypadek tematyczny zaznacza temat w konstrukcjach typu temat-komentarz. Po więcej informacji na temat użycia, patrz *temat-komentarz*, §7.2. Przypadek tematyczny ma również kilka innych zastosowań.

⁷Lub **pum**.

6.4.6.1. Na ogół wyrażenie rzeczownikowe w przypadku tematycznym pojawi się tak wcześnie w zdaniu, jak to tylko możliwe: pierwsze w zdaniu głównym, ale zaraz po spójniku w zdaniach podrzędnych. [Wiki \(8/10/2011\)](#)

6.4.6.2. Przypadek tematyczny jest często używany z czasownikami **si irayo si** *dziękować* by określić za co dziękujesz, **tìmwep̄eyri aynḡeyä seiyi irayo n̄ingay** *niezmiernie dziękuję za waszą cierpliwość*.

6.4.6.3. Przypadek tematyczny może być użyty do oznaczenia posiadania niezbywalnego⁸, **oeri n̄i'ia tsyokx zoslolu** *moja ręka została ostatecznie uleczona*, **oeri t̄ingayil txe'lanit tivakuk** *niechaj prawda uderzy moje serce*, **ngari tswintsyip sevin n̄itxan lu nang!** *Cóż za piękny warkoczyk masz!* Zauważ, że w pierwszych dwóch przykładach rzeczownik posiadany nie musi występować bezpośrednio obok rzeczownika w przypadku tematycznym. [NT \(11/7/2010\)](#)

6.4.6.4. Przypadek tematyczny może być również użyty by określić punkt odniesienia w przypadku przyrównania (patrz §6.2.6.2).

6.5. Przyimki

W Na'vi przyimki nadają nowy sens rzeczownikom, zaimkom i przysłówkom miejsca oraz czasu.

6.5.1. Pozycja. Przyimki mogą pojawić się w dwóch miejscach. Pierwsze, mogą pojawić się przed całym wyrażeniem rzeczownikowym, które modyfikują i są wtedy pisane oddzielnie, **ta peyã fahew akewong** *od jego obcego zapachu*, **ngari hu Eywa salew t̄irea** *twój duch odchodzi z Eywa*. Drugie, mogą być enkitykami, w tym przypadku są zawsze dołączone do rzeczownika, **fitrrm̄i letsranten** *w ten istotny dzień*, **ayli'ufa awnḡeyä 'eylanã a'ewan** *słowaami naszego młodego przyjacielea*.

6.5.2. Lenicja. Osiem przyimków i dwa złożenia powodują lenicję w następującym po nich słowie. W poniższej liście Są one oznaczone znakiem plus umieszczony w nawiasie, (+).

6.5.2.1. Enkiltyczne przyimki nie powodują lenicji.

6.5.2.2. Ponieważ lenicja samodzielnie może być użyta jako forma krótka liczby mnogiej (§3.1.3.1), możliwe jest wiele niedopowiedzeń w zależności od kontekstu. Dla pewności odnośnie liczby, używaj całego przedrostka liczby mnogiej **ay+**; forma z lenicją bez **ay+** powinna być odebrana jako liczba pojedyncza. [NT \(1/7/2010\)](#)

6.5.2.3. Jakikolwiek słowo występujące bezpośrednio po przyimku będzie poddane lenicji. Nie musi być to rzeczownik, **m̄i hivea trr** *siódmego dnia* (nigdy zaś ***m̄i kivea srr**). [Wiki \(24/8/2010\)](#)

6.5.3. Äo. *Pod. Äo Utral Aymokriyã pod Drzewem Głosów.*

6.5.4. Eo. *Przed, naprzeciw* (miejsca). Może być użyte metaforycznie, **eo ayoeng lu txana t̄ikawng** *wielkie zło jest przed nami*, **tokx eo tokx** *twarzą w twarz*.

6.5.5. Fa. *Przez, przy pomocy, używając.* Nie mylić z **hu** (§6.5.10).

⁸Posiadanie niezbywalne to posiadanie tych rzeczy, które są nierozłącznie twoje, a które w teorii nie mogą być oddane lub odebrane. W większości języków, które to posiadają, więzy krwi mają najwyższe prawdopodobieństwo bycia opisywanymi specjalnymi zasadami gramatyki dla posiadania niezbywalnego. Na'vi dołącza do tego jeszcze części ciała, co też jest dość powszechne w językach naturalnych.

6.5.5.1. Fa Może poprzedzać wypowiedź, która ma być zacytowana, ayli'ufa awngeyä 'eylanä *F* a'ewan *słowami naszego młodego przyjaciela.*

6.5.5.2. Fa może być również użyte do określenia wykonawcy strony sprawczej w przypadku czasowników przechodnych (patrz §6.11.2).

6.5.6. Few. *Przez, na drugą stronę.* Nie mylić z **ka** (§6.5.13). **Po spä few payfya fte smarit** *F* **sivutx** *Przeskoczył przez strumień by śledzić ofiarę.*

6.5.7. Fkip. *Pośród*

6.5.8. Fpi (+). *Dla, ze względu na.* Odnosi się do ludzi, **fayupxare layu aysngä'iyufpi** *te in-* *F* *formacje będą dla początkujących,* lub przedmiotów, **'uo a fpi rey'eng Eywa'evengmì 'Rrtamì** *F* **tsranten nìtxan awngaru nìwotx** *coś, co nam wszystkim jest bardzo istotne ze względu na Równowagę Życia zarówno na Pandorze jak i na Ziemi.*

6.5.9. Ftu. *Z (kierunku).* Używany jest głównie z czasownikami opisującymi ruch takimi jak **kä,** **rikk** itp. Patrz **ta** poniżej.

6.5.10. Hu. *Z.* Tylko odnośnie towarzyszenia —nie mylić z **fa** (§6.5.5). **Tsun oe ngahu pivängkxo a fi'u oeru prrte' lu** *to przyjemność móc rozmawiać z tobą.*

6.5.11. Io. *Ponad.* **Kllkxayem fitikangkem oeyä rofa — ke io — pum feyä** *Ta moja praca* *F* *stanie obok — nie ponad — ich.*

6.5.12. Ìlä (+). *Przez, poprzez, podążając.* **Rerol tengkrr kerä / Ìlä fya'o avol / Ne kxam-** *F* **tseng** *śpiewamy idąc przez osiem ścieżek do środka; ayfo solop ìlä hilvan fa uran* *podróżowali* *F* *rzeką (w górę, w dół) na łodzi.*

6.5.12.1. *Znaczy też według, ìlä* **Feyral, muntxa soli Ralu sì Newey nìwan mesrram** *według* *F* *Peyral, Ralu i Newey* *pobrali się w tajemnicy przedwczoraj.* [NT \(5/7/2012\)](#)

6.5.13. Ka. *Poprzez.* Nie mylić z **few** (§6.5.6).

6.5.14. Kam. *Od (o czasie).* **Tskot sngolä'i po sivar 'a'awa trrkam** (lub **kam trr a'a'aw**) *F* *zaczął używać łuku kilka dni temu.* [NT \(24/9/2011\)](#)

6.5.15. Kay. *Za, od teraz (o przyszłości).* **Zaya'u Sawtute fte awngati skiva'a kay zìsìt** *F* **apxey** (lub **pxeya zìsìtkay**) *przyjdą Ludzie Nieba, żeby nas zniszczyć za trzy lata od teraz!* [NT \(24/9/2011\)](#)

6.5.16. Kip. *Wśród.* **Tivìran po ayoekip** *niechaj chodzi pośród nas.* *A*

6.5.17. Kxamlä. *przez (środek).*

6.5.18. Lisre (+). Patrz **li**, §6.6.6.4.

6.5.19. Lok. *Blisko.*

6.5.20. Luke. *Bez.* **Luke pay, ke tsun ayoe tìreyti fmival** *bez wody nie możemy podtrzymać* *F* *życia.* Może być użyte również z równoważnikami zdania (patrz §6.18.5).

6.5.21. Maw, Pximaw. *Po (czasie).* **Maw hìkrr ayoe tìyätxaw** *wrócimy po krótkiej chwili.* *F*

6.5.22. Mì (+). *W, na.* Oznacza przebywanie w miejscu. Ruch do środka lub wewnątrz to **nemfa**.

6.5.22.1. Mì opisuje miejsce w lub na ciele, ayli'u na ayskxe mì te'lan *słowa (sq) jak kamienie na mym sercu* (zaczepnięte ze skryptu z filmu), mì tal ngeyä prnenä a sanhi lor nìtxan lu nang jakie piękne gwiazdki ma twoje dziecko na plecach. Opisyj także miejsce na planecie, li'fyari leNa'vi 'Rrtamì, vay set 'almong a fra'u zera'u ta ngrrrpongu *aż do teraz wszystko co dotyczyło (rozkwitło odnośnie) Na'vi na Ziemi wyszło z inicjatywy oddolnej*. F

6.5.22.2. Może być również użyte odnośnie czasu, fitrrmì letsranten *w ten istotny dzień*. F

6.5.22.3. **Jak wyjaśnić to: Law lu oeru fwa nga mì reltseo nolume nìtxan! Ograniczenie zakresu, jak mì sìrey?** F

6.5.22.4. Inne idiomy z mì: tì'efumì oeyä *moim zdaniem*.

6.5.22.5. Chociaż pisownia nie ulega zmianie, jeśli pada przed przedrostkiem liczby mnogiej **ay+** samogłoska **ì** jest pomijana. Mì ayhilvan jest wymawiane jako ***mayhilvan** (§2.3.6.1).

6.5.23. **Mikam.** *Pomiędzy*

6.5.24. **Mungwrr.** *Z wyjątkiem*

6.5.25. **Na.** *Jak.* Ayli'u na ayskxe mì te'lan *słowa są jak kamienie w (mym) sercu*.

6.5.25.1. **Na** jest używane do określania odcieni kolorów, fisyulang lu ean na ta'leng lub fisyulang lu ta'lengna ean *ten kwiat jest niebieski jak skóra (Na'vi)*. Po więcej informacji na temat wyrażań przydawkowych koloru z **na** patrz §6.18.3.1. F

6.5.25.2. **Na** jest używane do zaznaczania punktu porównania w przyrównaniach (patrz §6.2.6.2).

6.5.26. **Ne.** *W srtone, do (kierunku).* Zaznacza cel w przypadku czasowników ruchu. Terìran ayoe ayngane *idziemy za wami*. Czasem **ne** może być pominięte (patrz §6.4.1.1). F

6.5.26.1. Idiomy z **ne**: ke zasyup li'Ona ne kxutu a mifa fu a wrpna *Li'Ona nie podda się wrogowi wewnętrznemu czy zewnętrznemu; zola'u nìprte' ne pìlok Na'viteri witam na blogu Na'viteri*. [NT \(29/3/2010\)](#) F

6.5.26.2. **Ne** może być użyte by ujednoznaczyć orzecznik w przypadku czasownika **slu** *stawać się* (§6.2.5.2).

6.5.27. **Nemfa.** *Do wewnątrz.* Patrz również **mì** (§6.5.22).

6.5.28. **Nuä (+).** *poza (w dużej odległości).* Zwróć uwagę na różnicę w stosunku do **few, fo kelku si few 'ora mieszkają za jeziorem** (po drugiej stronie), **fo kelku si nuä ora mieszkają za jeziorem** (daleko stąd, poza zasięgiem wzroku). [NT \(15/8/2011\)](#) F

6.5.29. **Pxaw.** *Wkoło.* Po pxaw txep srew *tańczy wkoło ognia*.

6.5.30. **Pxel.** *Jako, tak jak.* Fwa sute pxel nga tsun oeyä hì'ia tìngopit sivar fte pivlltxe nìlor fitxan oeru teya si *To, że ludzie tacy jak ty są w stanie używać mojego małego dzieła by mówić tak pięknie wypełnia mnie radością*. F

6.5.31. **Ro (+).** *W, na (tylko miejscownik)*

6.5.32. **Rofa.** *Przy, obok.* Kllkxayem fitikangkem oeyä rofa — ke io — pum feyä ta moja *praca stanie obok — nie ponad — ich*. F

6.5.33. Sìn. *Na. Aywayl yim kifkeyä / 'Ìheyut avomrr / Sìn tireafya'o avol* *pieśni wiążą* *trzyście spiral świata na ośmiu ścieżkach duchowych.* *F*

6.5.34. Sko (+). *jako, w roli. Sko Sahik ke tsun oe miftxele tsngivawvik jako Tсахik, nie* *mogę nad tym rozpaczać.* *NT (31/3/2012)* *F*

6.5.35. Sre (+), Pxisre (+). *Przed (czasem)*

6.5.36. Ta. *Od (używane rozmaicie). Oeri ta peyä fahew akewong ontu teya längu mój* *nos jest pełen („od”) jego obcego zapachu.* *F*

6.5.36.1. Ta określa miejsce pochodzenia, **Markusì ta Ngalwey** *Markus z Galway.* *F*

6.5.36.2. Odnosnie czasu, **ta** oznacza *od*, **trr'ongta txon'ongvay po toliran** *szedł od świtu do* *zmiierzchu.* (Patrz też **takrra**, §6.18.6.) *F*

6.5.36.3. Frommer często używa **ta Pawl** *od Paula* na końcu swoich maili i notatek na blogu.

6.5.36.4. Z czasownikami przechodnimi **ta** stosuje się częściej do określenia ruchu niż **ftu**, na przykład **pot 'aku fitsengta wyciągnij go stąd!** *NT (15/8/2011)* *F*

6.5.37. Takip. *Spomiędzy*

6.5.38. Tafkip. *Spośród*

6.5.39. Teri. *O, dotyczący. Fayupxaremì oe payängkxo teri horen li'fyayä leNa'vi w tych* *wiadomościach będę mówił o zasadach języka Na'vi.* *F*

6.5.40. Uo. *Za*

6.5.41. Vay. *Aż do, do.* Może być użyte zarówno do czasu jak i przestrzeni, **tsakrrvay, ayngeyä** *tìmwepeyri irayo seiyi oe do tego czasu dziękuję za waszą cierpliwość. W grze jest kwestia w* *której pada użyte odnośnie miejsca.*

6.5.41.1. Wyrażenie **vay set ke** oznacza *jeszcze nie.*

6.5.42. Wä (+). *Przeciw (jak w „walczyć przeciw”). Peyä tsatipe'un a sweylu txo wivem* *ayoeng Omatikayawä lu fe' jego decyzja, byśmy walczyli przeciw Omatikaya, była zła.* *F*

6.6. Przysłowki

6.6.1. Stopnia i ilości. Przysłowki stopnia i ilości bardzo często występują po modyfikowanym elemencie, **'Rrtamì tsranten nìtxan awngaru nìwotx** *na Ziemi to liczy się* *bardzo dla nas* *wszystkich.* *F*

6.6.1.1. W przypadku przymiotników będących orzecznikami bardzo powszechna jest konstrukcja przym. **lu** przysł., **ngeyä li'fya leNa'vi txantsan lu nìngay** *twój Na'vi jest naprawdę wspaniały.* *F*

6.6.2. Z rzeczownikami odsłownymi. Rzeczowniki odsłowne zachowują wystarczająco swoją naturę czasowników by też móc występować z przysłówkami, **Koren a'awve tìruseyä 'awsiteng** *pierwsza zasada życia wspólnie.* *F*

6.6.3. Stopniowanie współzależne. Czasowniki **'ul** *zwiększać* i **nän** *zmniejszać* mają idiomaticzne zastosowanie jako przysłówki określające współzależność, **'ul... 'ul** *im więcej/bardziej... tym więcej/bardziej* oraz **nän... nän** *im mniej... tym mniej*.

'Ul tsxkekeng si, 'ul fnan. F
Im więcej ćwiczysz, tym lepszym/lepszą się stajesz.

'Ul tute, 'ul tìngäzik. F
Im więcej ludzi, tym więcej problemów.

Nän ftia, nän lu skxom a emza'u. F
Im mniej ćwiczeń, tym mniejsze szanse na zdanie.

Nän yom kxamtrr, 'ul 'efu ohakx kaym. F
Im mniej zjesz w południe, tym głodniejszy/a będziesz wieczorem.

NT (29/2/2012)

6.6.4. Fìtxan and Nìftxan. Oba przysłówki **fitxan** i **nìftxan** używane są ze spójnikiem **kuma** (§6.18.6) do tworzenia zdań podrzędnych,

Lu poe sevin nìftxan (lub fitxan) kuma yawne slołu oer. F
Jest piękna tak bardzo, że zakochałem się.

W tych konstrukcjach **akum/kuma** musi znajdować się bezpośrednio przy **fitxan/nìftxan**. NT (19/6/2012)

6.6.5. Keng. Przysłówki **keng**, *nawet*, jest używany by podkreślić niespodziewaną informację, **yom teylut keng oel** *nawet ja jem teylu*. Wiki (31/12/2010)

6.6.6. Li. Zasadniczo **li** oznacza *już*, **tikangkem li hasey lu** *praca już jest skończona*. NT F (20/2/2011)

6.6.6.1. Przeczenie, **ke li**, oznacza „jeszcze nie”, i używa negacji pleonazmowej (§6.16.2), **fo ke li ke polähem** *jeszcze nie dotarli*. NT (4/9/2011)

6.6.6.2. Z trybem rozkazującym **li** oznacza silne ponaglenie, **Ngal mi fitsengit terok srak? Li kä!** *Jeszcze tu jesteś? Już cię tu nie ma!* Z **ko** (§6.22.1), **li ko** (akcent na **li**) oznacza „zatem do roboty” lub „no to zrób to”.

6.6.6.3. W rozmowie może oznaczać niepewne „tak” lub „raczej”,

A: **Nga mllte srak?** *Zgadzasz się?* F
 B: **Li, slä...** *Raczej tak, ale...*

Zanegowane, **ke li**, oznacza „raczej nie”.

6.6.6.4. W połączeniu z **sre** (§6.5.35) oznacza „do” w znaczeniu „przed lub aż do, ale nie później”, **kem si li trraysre** *zrób do jutra*. Jeśli **sre** pojawia się przed rzeczownikiem, łączy się z **li** w **lisre**, **kem si lisre srray** *zrób do jutra*. F

6.6.7. Nìwotx. Przysłówek **nìwotx** *wszyscy, wszystko, w całości, kompletnie* jest często używany z rzeczownikami i zaimkami w liczbie mnogiej by nadać znaczenie zbiorowe, **ayeylanur oeyä sì eylanur li'fyayä leNa'vi nìwotx do wszystkich moich przyjaciół i przyjaciół języka Na'vi, tifyawìntxuri oeyä perey aynga nìwotx wszyscy oczekujecie mojego przewodnictwa.**

6.6.7.1. W połączeniu z liczbą podwójną **nìwotx** oznacza *oboje/obaj* **mefo nìwotx yolom oboje zjedli.** NT (15/8/2011)

6.6.8. Nìfya'o. Wyrażenie rzeczownikowe oparte na **fya'o** może być używane swobodnie do tworzenia przysłówków sposobu. W tym przypadku całe wyrażenie rzeczownikowe jest zamienione w przysłówkę, a nie tylko słowo poprzedzone przedrostkiem **nì-**, **nì-[fya'o letrrrrr]** *w sposób zwy- czajny, poe poltxe nìfya'o alaw powiedziała wyraźnie.*

6.6.8.1. **Nìfya'o** może również łączyć się ze zdaniem podrzędnymi, **nìfya'o a hek** *w sposób, który jest dziwny.*

6.6.8.2. **Komentarz o różnicach między przysłówkami utworzonymi ze zdań, a formami nìfya'o?**

6.6.9. „Kop” i „nìteng”. Zarówno **kop** jak i **nìteng** odpowiadają polskiemu *również*. **Kop** oznacza bardziej *dotatkowo, ponadto*, podczas gdy **nìteng** oznacza *podobnie, też, również*. Porównaj **oel poleng kop poru tsa'ut** *Też (dotatkowo) mu to powiedziałem* to **oel poleng nìteng poru tsa'ut** *Powiedziałem mu to też.*

6.6.9.1. Można używać ich także razem, **furia nga lu nitram, lu oe kop nitram nìteng** *ponieważ jesteś szczęśliwy, ja też jestem równie szczęśliwy.*

6.7. Aspekt i czas

6.7.1. Znaczenie kontekstu. W Na'vi czasowniki są często nieodmieniane przez czas ani aspekt, pozostając bez wrostków, lub jedynie z wrostkiem trybu łączącego. W przypadku braku innych informacji, takich jak przyimki czasu lub przerwa w wypowiedzi, nieodmieniony czasownik sugeruje czas i aspekt czasownika w poprzednim zdaniu.

6.7.1.1. Chociaż zdanie podrzędne może pojawić się przed zdaniem nadrzędnym, domyślnie jednak wyraża czas i aspekt zdania nadrzędnego, **oel foru fiayli'ut toliṅg a krr, kxawm oe harmahängaw** *kiedy dałem im te słowa, zapewne spałem,* **tì'eyngit oel tolel a krr, ayngaru payeng** *kiedy otrzymam odpowiedź powiem* *wam.*

6.7.2. Bezokolicznik. Bezokolicznik może pełnić także dwie dodatkowe funkcje. Pierwsza, może oznaczać czas teraźniejszy, **ayngaru seiya irayo** *dziękuję wam*. Druga, oznacza czynności powszechne lub ogólne, **nga za'u fitseng pxim srak?** *często tu przychodzisz?*, **lu fo lehrrap oni/one sa** *niebezpieczni/e.*

6.7.3. Aspekt. Przeważnie, Na'vi zaznacza aspekt częściej niż czas⁹. Wygodnie jest rozpatrywać aspekt dokonany jako pojedynczy kadr z całego zdarzenia, a niedokonany jako tło, **tengkrr palu-**

⁹Pojęcie aspektu czasownika może być trudne dla użytkowników wielu języków europejskich, gdyż często łączą one czas i aspekt czyniąc je trudnymi do rozróżnienia. W przypadku początkujących, niebezpiecznym jest traktowanie aspektu jako idei czy czynność została ukończona czy też nie. Nie jest to istotne. Bardziej to, jak rozmówca chce przedstawić sytuację. Na przykład,

1. Poszedłem do sklepu. (dokonany)

lukan moene kxll sarmi, poltxe Neytiril ayli'ut a frakrr 'ok seyä layu oer *Kiedy thanator biegł na naszą dwójkę, Neytiri powiedziała coś, co będę zawsze pamiętać.*

6.7.4. Aspekt niedokonany jednoczesny. Ponieważ aspekt niedokonany opisuje czynność trwającą, może być użyty w zdaniach złożonych by zaznaczyć czynności odbywające się jednocześnie, fitxon yom tengkrr teruvon *tej nocy jemy pochylając się.* Wiki (14/3/2010) F

6.7.5. Aspekt dokonany uprzedni. W zdaniach złożonych aspekt dokonany w zdaniu podrzędnym może oznaczać wykonanie akcji przed czynnością opisaną w zdaniu głównym,

Ti'eyngit oel tolel a krr, ayngaru payeng. F
Kiedy otrzymam odpowiedź, powiem wam.

Fori mawkrra fa renten ioi säpoli holum. F
Po założeniu goggles, odeszli.

6.7.6. Aspekt dokonany punktowy. Aspekt dokonany jest używany z niektórymi czasownikami by zaznaczyć, że czynność dokonała się natychmiast, **tslolam** *jasne, zrozumiałem, rolun znalazłem!* Frommer mówi, że **tolel**, *jasne!*, oznacza „przebłysk zrozumienia”.

6.7.7. Czas. W Na'vi czas, podobnie jak w językach natralnych, zwyczajnie umiejscawia czynność w czasie.

Za mało jest przykładów zdań złożonych by jednoznacznie określić zależności czasu w zdaniach podrzędnych.

6.7.8. Czasy bliskie. Bliski czas przeszły i przyszły określają czynności w „niedalekiej” przeszłości lub przyszłości, gdzie odległość ta nie jest zdefiniowana jednoznacznie, lecz określona przez kontekst oraz punkt widzenia rozmówcy.

6.7.9. Czasy przyszłe zamierzone. Formy czasów przyszłych zamierzonych <isy> i <asy> oznaczają bardziej zamiar wykonania czynności przez rozmówcę niż przypuszczenie na temat przyszłości. **Ayoe ke** wasyem *nie będziemy walczyć*, **tafral ke** lisyek oel **ngeyä** **keye'ungit** *dlatego nie będę zważać na twoje szaleństwo.* F

6.8. Tryb łączący

W Na'vi tryb łączący jest często stosowany. Prócz użycia w zdaniach niezależnych, w Na'vi tryb łączący jest silnie ugramatyczniony, oznacza to, że jego użycie jest wymagane w niektórych konstrukcjach gramatycznych niezawsze mając *racjonalne* uzasadnienie.

6.8.1. Opativus. Używany jest by oznaczyć życzenie, **oeyä swizaw nìngay tivakuk** *niechaj ma strzała rzeczywiście trafi.* F

2. Kiedy szedłem do sklepu (niedokonany), zobaczyłem najbardziej niezwykłą rzecz. (dokonany)
Zarówno w zdaniu (1) jak i (2) czynność wyjścia do sklepu jest wykonana i zakończona, ale w zdaniu (2) użyty jest aspekt niedokonany ponieważ jest ono tłem dla następnej, dokonanej sytuacji.

W zdaniach złożonych aspekt może sugerować zakończenie czynności lub jego brak w stosunku do pozostałych zdań zdania złożonego, są to jednak szczególne przypadki.

6.8.2. Nìrangal. Określanie nierealnych marzeń wymaga użycia przyimka **nìrangal** poprzedzającego czasownik w trybie łączącym aspektu niedokonanego by opisać marzenia obecnie nieosiągalne lub trybu dokonanego do opisania marzeń nieosiągalnych w przeszłości. Można to przetłumaczyć jako „gdybym tylko” lub „chciał(a)bym”, **nìrangal lirvu oeyä frnenur lora sanhì** *chciałbym by moje dzieci miały piękne gwiazdki*, **nìrangal oel tsilivam nì’ul** *gdybym tylko zrozumiał(a) więcej*. [Wiki \(14/3/2010\)](#)

6.8.3. Czasowniki konotowane. Czasowniki konotowane przez czasowniki modalne, takie jak **zene** *musieć*, **tsun** *móc* itd., występują w trybie łączącym, na przykład **ayngari zene hivum musisz odejść**, **oe new nìtxan ayngaru fyawivìntxu** *bardzo chcę was poprowadzić*, **fmawn a tsun oe ayngaru tivìng** *wieści, które mogę wam dać*. F
F

6.8.3.1. Do czasownika konotowanego przez czasownik modalny nie będą dodane żadne wzrostki czasu czy aspektu,¹⁰ tylko sam tryb łączący. Z tej przyczyny czas i aspekt są opisywane w czasowniku modalnym, **oe namew tse’a** *chciałem zobaczyć*, nigdy ***oe new tsimve’a**. Jednakże konotowany czasownik może posiadać wzrostki strony sprawczej lub zwrotnej.

6.8.3.2. Znane czasowniki modalne ze składnią modalną¹¹:

fmi	próbować	sngä’i	zaczynać
ftang	zaprzestawać	tsun	móc, być zdolnym (do czegoś)
kan	zamierzać	var	kontynuować
may’	próbować	zene	musieć
new	chcieć ¹²	zenke	nie móc, nie mieć przyzwolenia

[NT \(25/5/2011\)](#) [Wiki \(1/12/2010\)](#) [Wiki \(2/2/2011\)](#) [Ulxta \(2/10/2010\)](#)

6.8.3.3. Zauważ, że czasowniki modalne są traktowane jako nieprzechodnie z podmiotem orzeczenia modalnego w mianowniku niezależnie od przechodniości czasownika konotowanego, **oe new yivom teylut** *chcę zjeść teylu*. Zwróć jednak uwagę na „wpływ szyku zdania”, §7.1.3.1 tworzący wyjątki.

6.8.4. New. Prócz prostych konstrukcji modalnych opisanych powyżej (§6.8.3), **new** *chcieć* może również wprowadzać zdanie podrzędne z innym podmiotem niż zdanie z **new**. W tej konstrukcji czasownik jest przechodni, a zdanie podrzędne jest połączone za pomocą **a fi’ut** lub **futa** (§6.18.4) oraz używa trybu łączącego. [Wiki \(20/1/2010\)](#)

Oel new futa po kivä *chcę by poszedł* (dosł. *chcę tego, żeby poszedł*).

Ngal tsilivam a fi’ut new oel *chcę byś zrozumiał*.

6.8.4.1. Strona sprawcza przechodniego **new** też występuje ze zdaniem poprzedzonym **futa, pol oeru neykew futa oel yivom teyluti** *sprawił że chcę zjeść teylu*, dosł. *sprawił, że chcę tego bym zjadł teylu*. F

6.8.4.2. Użycie **kan** *dążyć do* jako czasownika modalnego w znaczeniu *zamierzać* korzysta z tej samej składni, **oe kan kivä** *zamierzam iść* oraz **oel kan futa po kivä** *zamierzam, żeby on szedł*.

¹⁰Czasownik konotowany zachowuje swoje wzrostki trybu zwrotnego czy sprawczego.

¹¹Pozostali kandydaci: **sto** *odmawiać*, **flä** *powieść się*, **hawl** *przygotować*, **rangal** *życzyć*.

¹²Patrz też §6.8.4.

6.8.5. Inne użycia. Tryb łączący jest używany również w przypadku zdań podrzędnych celu **fte** (§6.17.2), zdań warunkowych (§6.19), ze spójnikiem **tsnì** w przypadku niektórych czasowników (§6.20.7).

6.9. Imiesłowy i odsłowniki

6.9.1. Imiesłowy. W Na’vi imiesłowy mają ograniczone użycie —mogą być użyte jako przydawka, nigdy jako orzecznik. Ponieważ traktowane są jak przymiotniki, łączą się z rzeczownikami przy pomocy zrostka **-a-** (§3.5.1), palulukan atusaron lu lehrrap polujący thanator jest niebezpieczny. \mathcal{F}

6.9.1.1. Niektóre słowa pochodne tworzone są z imiesłowów, w takich przypadkach mogą być one użyte swobodnie, na przykład **lu nga txantlusam** *jestes mądry/a*, od imiesłowu przymiotnikowego czynnego **tsl<us>am**. \mathcal{F}

6.9.1.2. Imiesłowy od czasowników tworzonych konstrukcją z **si** są traktowane jak pojedyncze słowo. Pisane są z myślnikiem łączącym **si** i drugie słowo, a zrostek **a** jest dołączany do całego wyrażenia, nie tylko **si**:

srung-susia **tute**
tute asrung-susi

Obie konstrukcje znaczą *osoba pomagająca*.

6.9.2. Odsłowniki. Każdy czasownik może być zamieniony na rzeczownik odsłowny czyli nazywający czynność opisywaną przez czasownik (§5.1.4.1). Mogą być one użyte jako przyimki (§6.6.2), ale nie mogą być podmiotem ani dopełnieniem bliższym, **tìyusom ’o’ lu** *jedenie jest zabawne.* Wiki \mathcal{F} (18/6/2010)

6.9.2.1. W językach europejskich odsłownik może być podmiotem lub czkescią podmiotu („przebiegnięcie maratonu jest trudne”). W Na’vi takie przypadki wymagają użycia **fi’u** lub **tsa’u** (§6.18.4), fwa yom teylut ’o’ lu jedzenie teylu jest zabawne. Utxa (3/10/2010) \mathcal{F}

6.10. Strona zwrotna

6.10.1. Strona zwrotna. Wrostek strony zwrotnej **<äp>** oznacza, że podmiot wkonuje czynność sam na sobie. Podmiot jest w mianowniku, nie ergatywie, na przykład **oe tsäpe’a** *widzę się.* Wiki \mathcal{F} (1/2/2010)

6.10.2. Strona zwrotna czasowników nieprzechodnich. W przypadku czasowników nieprzechodnich, posiadających dopełnienie w celowniku używany jest zaimek zwrotny **sno**,

Po yawne lu snor. *Kocha samego/samą siebie.*

NT (31/12/2011)

6.10.3. Nieprzechodniość. Wrostek strony zwrotnej może być również użyty do stworzenia czasownika nieprzechodniego,¹³ na przykład **win säpi** *spieszyć się.*

¹³Osoby znające języki romańskie znają dobrze taką konstrukcję¹⁴ *je me lave, a je lave ma voiture.*

¹⁴W języku polskim występuje podobna konstrukcja *wiersz tłumaczy całe życie, a wiersz tłumaczy się całe życie* (przyp. tłum.)

6.10.4. Strona wzajemna. Kiedy czasownik w stronie zwrotnej pojawia się z przysłówkiem **fitsap** *wzajemnie*, oznacza to stronę wzajemną, **mefo fitsap mäpoleyam tengkrr tsngawvik** *ich dwoje tuliło się wzajemnie i płakało*. NT (30/10/2011) \mathcal{F}

6.10.4.1. W przypadku czasowników nieprzechodnich z dopełnieniem w celowniku istnieją dwie możliwości,

Moe smon moeru fitsap. *Nasza dwójka zna się.* \mathcal{F}

Moe smon fitsap. *Nasza dwójka zna się.* \mathcal{F}

W przypadku strony zwrotnej czasownika w osobie trzeciej dowolnej liczby używane jest **sno** w celowniku,

Fo smon (snoru) fitsap nìwotx. *Oni wszyscy się znają.* \mathcal{F}

NT (31/12/2011)

6.11. Strona sprawcza

Wrostek strony sprawczej <eyk> zwiększa przechodność czasownika, dodając kolejny element. Z tej przyczyny wszystkie czasowniki w stronie sprawczej są przechodnie, co wymusza użycie ergatywu w podmiocie.

6.11.1. Strona sprawcza czasownika nieprzedniego. Kiedy czasownik nieprzechodni występuje w stronie sprawczej, wykonawca czynności, który wcześniej był w mianowniku, teraz występuje w bierniku.

Oe kolä neto *odszedłem.*

Pol oeti keykolä neto *sprawił, że odszedłem.*

6.11.2. Strona sprawcza czasownika przechodniego. Kiedy czasownik przechodni występuje w stronie sprawczej, wykonawca czynności, który wcześniej był w mianowniku, wystąpi w celowniku. To sprawia, że element występujący w bierniku, nie zmienia się.

Neytiril yerikit tolaron *Neytiri upolowała yerika.*

Eytukanìl Neytirir yerikit teykolaron \mathcal{F}

Eytukan *sprawił, że Neytiri upolowała yerika.*

6.11.2.1. Wykonawca czynności może być również oznaczony przyimkiem **fa**, *przy pomocy*. To w pewien sposób przesuwają to uwagę z wykonawcy czynności na sprawcę czynności albo obiekt.

Neytiril yerikit tolaron *Neytiri upolowała yerika.*

Eytukanìl fa Neytiri yerikit teykolaron \mathcal{F}

Eytukan *upolował yerika przy pomocy Neytiri.*

6.12. Pominięcie dopełnienia

Przeważnie czasownik przechodni może połączyć się z podmiotem w mianowniku, a nie ergatywie. Stosuje się to kiedy dopełnienie bliższe uważane jest za nieistotne lub gdy istotna jest tylko czynność. Na przykład, **oe taron poluje** jest stwierdzeniem ogólnym o czynności, a to co jest upolowane nie jest istotne. Lub też, [NT \(28/3/2012\)](#)

Ngal pelun faystxenut frakrr tsyär?

Dlaczego te oferty zawsze odrzucasz? a

F

Nga pelun frakrr tsyär?

Dlaczego wszystko zawsze odrzucasz? lub tego typu rzeczy?

F

Ten sposób odmiany może być określony jako konstrukcja „antybierna” i być w Na’vi swobodnie używanym.

6.12.1. Pominięte dopełnienie. Należy odróżnić taką sytuację od pominięcia dopełnienia, które istnieje w kontekście. Na przykład,

Ngal ke tse’a txepit srak? *Nie widzisz ognia?*

Oel tse’a. *Widzę (go).*

Tutaj dopełnienie jest zwyczajnie niewspomiane, a nie zanichane, dlatego dalej występuje konstrukcja jak dla zdania przechodniego.

6.12.2. Strona sprawcza. Nie ma możliwości rozróżnienia pominiętego dopełnienia w przypadku strony sprawczej. Na przykład zdanie **oel poru teykaron sprawiam, że poluje** może być rozumiane zarówno jako **po taron poluje** (*na coś, co nie jest istotne*) jak i **pol taron poluje** (*na coś konkretnego*). [Ultxa \(3/10/2010\)](#)

6.13. Nakazy

6.13.1. Brak odmiany. Nakazy w Na’vi nie wymagają żadnego specjalnego wrostka. Rozkazy są tworzone z rdzeni czasowników, **Kä! Kä! Idź! Idź!**, **mefoti yim związać ich!** Zaimek może być także wspomniany, **’awpot set ftkey ay-ngal** (*wy) wybierzcie teraz jednego*. *A*

F

6.13.2. Z trybem łączącym. Nakaz może również używać wrostka trubu łączącego <iv>. Frommer powiedział, „we wczesnej historii języka prawdopodobnie występowało odróżnienie formy powszechnej oraz uprzejmej (<iv> będące tą bardziej uprzejmą), ale to już nie występuje. Używane są zamiennie. Więc by powiedzieć ‘Idź!’ można użyć albo **kivä**, albo tylko **kä**.”

6.13.3. Zakazy. Zakazy nie są tworzone przy pomocy zwykłego przyimka negacji **ke**, ale raczej przy użyciu słowa **rä’ä**, jak w **rä’ä hahaw** *nie śpij*.

6.13.3.1. Rä’ä może następować po czasowniku w celu podkreślenia, **oeti ’ampi rä’ä, ma skxawng!** *nie dotykaj mnie kretynie!* [NT \(27/11/2012\)](#) *F*

6.13.3.2. W przypadku czasowników tworzonych konstrukcją **si, rä’ä** pojawia się pomiędzy rzeczownikiem, a **si, txopu rä’ä si** *nie bój się*, **tsakem rä’ä sivi** *nie rób tego (tej czynności)* (patrz też §6.16.1.1).

6.14. Pytania

6.14.1. Pytania tak/nie. Proste pytania tak/nie oznaczane są partykułą **srak(e)**. Kiedy partykuła ta pojawia się na końcu zdania, na ogół występuje jako **srak**, dłuższa wersja **srake** pojawia się na początku zdania. **Ngaru lu fpom srak? Masz się dobrze?** \mathcal{F}

6.14.2. Ftxey... Fuke. Oprócz **srak(e)** pytania tak/nie mogą być tworzone przy pomocy idiomu używającego **ftxey** *wybierać* oraz **fuke** *lub nie*. Można powiedzieć albo **srake nga za'u? idziesz?**, \mathcal{F} albo **ftxey nga za'u fuke idziesz czy nie?** [Wiki \(24/3/2010\)](#) \mathcal{F}

6.14.3. Pytania z przysłówkami pytającymi. Użycie słowa zawierającego **-pe+** jest wystarczające do stworzenia pytania, **kempe si nga? co robisz?** W wielu językach takie słowo musi rozpoczynać zdanie. Na'vi nie ma takich wymagań, **fiwiräti ngal pelun molunge fitsenge? to stworzenie dlaczego przyprowadziłaś tu?** \mathcal{A}

6.14.4. Pytania rozłączne. W Na'vi pytania rozłączne (ang. „right?”, fr. „n'est-ce pas?”)¹⁵ oznaczane są przy pomocy **kefya srak** lub **kefyak** (pochodzący od **ke fifya srak?**). [Wiki \(1/3/2010\)](#)

6.14.5. Pytania retoryczne. Pytania odnośnie których zadający nie oczekuje odpowiedzi oznaczają się wrostkiem **<ats>**, **pol pesenget tatsok? gdzież ona może być? srake pxefo li polähatsen?** *Ciekawe, czy tamta trójka już dotarła.* [NT \(30/10/2011\)](#) \mathcal{F}

6.15. Nastawienie i tryb nieświadka

6.15.1. Nastawienie. Wrostki na pozycji drugiej używane są by zaznaczyć nastawienie mówiącego do wypowiedzi, **<ei>** dla pozytywnego i **<äng>** negatywnego, **oel ngati kameie** *Widzę cię,* \mathcal{A} **oeri ta peyä fahew akewong ontu teya längu** *mój nos jest pełen jego obcego zapachu.* \mathcal{A}

6.15.1.1. Jeśli logicznym jest, że stwierdzenie niesie bardzo pozytywne lub negatywne emocje, wrostek może być pominięty, na przykład **nga yawne lu oer** *kocham cię.* [Wiki \(1/2/2010\)](#) \mathcal{F}

6.15.2. Tryb nieświadka. Wrostek **<ats>** używany jest dla hipotetycznych stwierdzeń opartych na poszlakach,¹⁶ **'uol ikranit txopu sleykolatsu, taluna po tsik yawo** *coś ikrana wystraszyło,* \mathcal{F} *bo nagle odleciał.* [Wiki \(19/2/2010\)](#)

6.16. Przeczenie

6.16.1. Przeczenie proste. Przyimek **ke** jest używany w zdaniach przeczących, **fitxon na ton** \mathcal{F} **alahe niwotx pelun ke lu teng?** *czemu ta noc nie jest jak inne?*

6.16.1.1. Z czasownikami utworzonymi konstrukcją z **si**, **ke** pojawia się przed **si**, jak w **po pamrel ke si** *nie pisze*. Akcent w zdaniu przesówa się z rzeczownika albo przymiotnika przy czasowniku **si** na **ke**, **pamrel ke si** (patrz też §6.13.3).

6.16.1.2. Tryb rozkazujący jest zaprzeczany przysłówkiem **rä'ä**. Patrz §6.13.3.

¹⁵w języku polskim „czyż nie?” (przyp. tłum.)

¹⁶Odpowiada to słowie „musieć” ze zdań takich jak „musiało padać” czy „musi mieć problemy ze swoją pracą domową”.

6.16.2. Negacja pleonazmowa. W przypadku użycia zanegowanego przysłówka lub zaimka (§3.4) pojawianie się **ke** przy czasowniku nadal jest wymagane, **ke'u ke lu ngay nic nie jest prawdziwe, slä ke stä'nì kawrr ale (on) (jej) nie złapie nigdy.** Wiki (2/5/2010)

6.16.2.1. Kiedy przedimek **fra-** jest negowany czasownik jest również zaprzeczany, **ke frapo ke tsolam nie każdy zrozumiał.**

6.16.3. Kaw'it. Słowo lub fraza może być wyróżnione dla zaprzeczenia przy pomocy **ke... kaw'it wcale nie**, jak w **fo ke lu 'ewan kaw'it wcale nie są młodzi.** Wiki (6/4/2010)

6.17. Zdania złożone

6.17.1. Czas i aspekt w zdaniach złożonych. Czy zdanie podrzędne zgadza się pod względem czasu, aspektu i trybu ze zdaniem nadrzędnym?

6.17.2. Zadnia przyczynowe. Zdania przyczynowe używają spójnika **fte (fteke zaprzeczony)** oraz trybu łączącego, **sawtute zera'u fte fol Kelutrali skiva'a ludzie nieba nadchodzą by zniszczyć Domowe drzewo.**

6.17.2.1. W Na'vi konstrukcja przyczynowa jest używana często tam, gdzie języki europejskie użyłyby bezokolicznika, **pxiset ke lu oeru krr fte ti'eyngit tivng teraz nie mam czasu by dać odpowiedź.**

6.17.3. Asyndeton. Krótkie, równoległe zdania¹⁷ mogą być połączone bez użycia spójników. **Yola krr, txana krr, ke transten nie ważne ile czasu to zajmie, dosłownie krótko, długo, nie istotne; 'uo a fpi rey'eng Eywa'evengmì 'Rrtamì tsranten nìtxan awngaru nìwotx coś bardzo istotnego nam wszystkim dla Równowagi Życia zarówno na Pandorze jak i na Ziemi; lora ayli'u, lora aysäfpil piękne słowa i piękne myśli.**

6.17.3.1. Dwa czasowniki padające po sobie bez spójników oznaczają czynności następujące po sobie, **za'u kaltxi si ko! chodź, (a potem) przywitaj się!**

6.18. Zdania podrzędnie złożone i opisujące

6.18.1. Partykuła „a”. W Na'vi zdania podrzędnie złożone tworzone są przy użyciu partykuły **a**. Tak jak w przypadku wyrazów rzeczownikowych, zdanie podrzędne może poprzedzać lub występować po elemencie, który modyfikuje, **po tsane karmä a tsengit ke tsime'a oel nie widziałem miejsca do którego poszedł, palulukän a teraron lu lehrrap thanator, który poluje, jest niebezpieczny.**

6.18.1.1. Zwróć uwagę, że **a** jest partykułą, a nie zaimkiem i nie odmienia się przez przypadki.

6.18.2. Hierarchia zdań. Kiedy trzon¹⁸ zdania jest podmiotem lub dopełnieniem bliższym, jest pomijany,

¹⁷Czyli zdania używające tych samych wzorców gramatycznych.

¹⁸„Trzon” zdania podrzędnie złożonego to rzeczownik opisywany przez zdanie podrzędne. Ma znaczenie syntaktyczne zarówno w zdaniu nadrzędnym jak i podrzędnym. Na przykład w zdaniu *widzę człowieka, który biegnie* słowo „człowiek” jest dopełnieniem zdania nadrzędnego „widzę człowieka”, ale podmiotem zdania podrzędnego „człowiek który biegnie”. Taki element wspólny dla obu zdań bywa nazywany „osią”.

Ngal tse'a a tute lu eyktan. *Osoba, którą widzisz, jest wodzem.*

Ngati tse'a a tute lu eyktan. *Osoba, która cię widzi, jest wodzem.*

Dla innych przypadków lub zdań przyimkowych trzeba użyć zaimka — **po** dla trzonu żywotnego oraz **tsaw** dla nieżywotnego.

poru mesyal lu a ikran *ikran, który ma dwa skrzydła* F

Po tsane karmä a tsengit ke tsime'a oel. F

Nie widziałem miejsca, do którego szła.

Fipo lu tute a oe pohu perängkxo.

To jest osoba, z którą rozmawiam.

6.18.2.1. Jeśli trzon jest dopełnieniem bliższym w zdaniu podrzędnym, podmiot zdania nadrzędnego musi wystąpić w ergatywie, jak w **ngal tse'a a tute** *człowiek, którego widzisz* z powyższych przykładów nie zaś ***nga tse'a a tute** oraz jak w **teylu a oel yerom lu ftxilor** *teylu, które jem,* F
jest wyborne. NT (28/3/2012)

6.18.3. Inne zdania podrzędne. W językach europejskich rzeczownik może być modyfikowany przez wyrażenie poprzedzające go („człowiek na księżycu”), Na'vi dołącza takie wyrażenia do rzeczownika partykułą **a**, jak w **fipo lu vrrtep a mi sokx atsleng** *to demon w fałszywym ciele,* A
ngeyä teri faytele a aysänumeri *twoje instrukcje odnośnie tych problemów.*

6.18.3.1. Odcienie kolorów mogą być doprecyzowane przyimkiem **na** (*tak*) **jak** (§6.5.25). Wyrażenie takie użyte do opisu łączone myślnikami i traktowane jak zwykły przymiotnik. Tak więc od **ean na ta'leng** *niebieski jak skóra (Na'vi):* F

Fisyulang aean-na-ta'leng lor lu nìtxan.

Fisyulang ata'lengna-ean lor lu nìtxan.

Ean-na-ta'lenga fisyulang lor lu nìtxan.

Ta'lengna-eana fisyulang lor lu nìtxan.

6.18.3.2. Pojedyncze przyimki mogą również być użyte do opisywania, **ke zasyup li'Ona ne** F
kxutu a mifa fu a wrrpa *Li'Ona nie podda się wrogowi wewnętrznemu czy zewnętrznemu.*

6.18.4. Zdania podrzędnie złożone. Zdanie nadrzędne może być utworzone przy pomocy partykuły **fi'u** albo **tsa'u** łączącej z drugim zdaniem. Jest to na tyle częste, że niektóre złączenia tych zaimków i innych partykuł ulegają skróceniu (patrz §3.4.2).

6.18.4.1. Jak wcześniej, zaimek musi być odmieniony by odpowiadał swojej funkcji w zdaniu głównym. Na przykład (**fwa**) w mianowniku jako podmiot nieprzechodniego czasownika **lu**:

Law lu oeru fwa nga mi reltseo nolume nìtxan. F

Jasne jest dla mnie, że uczyłeś się dużo o sztuce.

W przypadku tematyczny (**a fi'uri**) z **irayo si**:

Ngal oeyä 'upxaret aysuteru fpole' a fi'uri, ngaru irayo seiya oe nìtxan. F

Bardzo dziękuję za wystanie wiadomości ludziom.

Jako dopełnienie bliższe (**futa**) czasownika **omum**:

Ulte omum oel futa tifyawintxuri oeyä perey aynga nìwotx.

F

Wiem też, że wszyscy czekacie na moje przewodnictwo.

6.18.4.2. Bardzo często niektóre czasowniki czy idiomy będą wymagały którejś z powyższych konstrukcji. Na przykład, zdania z czasownikiem **omum** *wiedzieć* najczęściej połączą się z biernikiem (przeważnie **futa** albo **a fi’ut**).

6.18.4.3. Analogicznie można użyć odpowiednich form **tsa’u**. Różnica pomiędzy **fi’u**, a **tsa’u** jest taka, że formy **tsa’u** mogą być użyte, kiedy odnoszą się do czegoś wspomnianego dużo wcześniej w rozmowie, lub czegoś co było wcześniej omawiane. Jednak to subtelne rozróżnienie nie jest wymagane, a formy **fi’u** są zawsze poprawne. *Przykładowa rozmowa używająca obu?* Wiki (18/6/2010)

6.18.4.4. Rzeczownik **tikin** *potrzeba* wymaga zdania podrzędnego w idiomie „potrzebować”, **awngaru lu tikin a nume nì’ul** *potrzebujemy uczyć się więcej* (dosł. „mamy potrzebę, by uczyć się więcej”). Może być użyty również bezosobowo, **lu tikin a . . .** *jest potrzeba, by . . .* *F*

6.18.5. Zdania podrzędnie złożone z przyimkami. Tego typu zdania mogą być użyte z niektórymi przyimkami tam, gdzie języki europejskie użyłyby spójnika i odsłownika. **Oe ke tsun stivawm fayfnelì’u luke fwa sngä’i tsngivawvik** *nie mogą słuchać takich słów bez zaczęcia płaczu.*

6.18.5.1. *Lista dopuszczalnych połączeń byłaby mile widziana. Sre i maw łączą się z fwa lub krr?* Inni kandydaci: **fpi, mìkam, mungwrr, pxel/na, vay?**

6.18.6. Rzeczownik jako spójnik. Istnieje kilka konstrukcji w Na’vi używających rzeczowników i opisujących je partykuł w roli spójników. Z tej przyczyny spójniki mogą mieć dwie formy — jedna jeśli pojawia się na końcu zdania oraz druga jeśli na początku. Często wyrażenia te łączą się w jedno słowo czasem ze zmianą w wymowie.

	na początku	na końcu	
<i>po</i> (czasie)	mawkrra	akrrmaw	od maw krr a
<i>ponieważ</i>	talun(a)	alunta	od ta lun a
<i>ponieważ</i>	taweyk(a)	aweykta	od ta oeyk a
<i>kiedy</i>	krr a	a krr	
<i>tak</i> (bardzo)	kuma	akum	
<i>od</i> (czasu)	takrra	akrrta	od ta krr a

NT (31/3/2012) NT (19/6/2012)

Tì’eyngit oel tolel a krr, ayngaru payeng *kiedy* *otrzymam odpowiedź, powiem wam* może *F* również być **krr a tì’eyngit oel tolel, . . .** Wiki (1/2/2010) Wiki (1/2/2010) NT (15/8/2011)

6.19. Zdania warunkowe

W Na’vi zdania warunkowe poprzedzone są spójnikiem **txo** *jeśli*. Zdanie wynikające może być opcjonalnie rozpoczęte przez **tsakrr** *to*.

6.19.1. Ogólne. Zdania warunkowe ogólne opisują sytuacje powszechne lub będące na ogół prawdziwe, na przykład „jeśli nie pada, rośliny i zwierzęta cierpią”. W Na’vi **zdania warunkowe ogólne** używają **txo** z trybem łączącym w zdaniu podrzędnym i z czasem innym niż przyszły w nadrzędnym, **txo fkol ke fyivel uranit paywä, zene fko slivele** *jeśli nie uszczelni się łodzi, trzeba płynąć wplaw.* NT (19/6/2012)

6.19.2. Przyszłe warunkowe. W językach europejskich zdania przyszłe warunkowe używają czasu teraźniejszego w warunku oraz przyszłego w wyniku, „Robisz to, to zrobię tamto.” W Na’vi warunek używa trybu łączącego, a wynik czasu przyszłego, **pxan l<iy>u txo ni’aw oe ngari / Tsakrr nga Na’viru yomt<iy>ing** *Tylko jeśli jestem wart cię / nakarmisz Ludzi.*

6.19.3. Hipotetyczne. Brak przykładów narazie.

6.19.4. Kontrafaktyczne. Brak przykładów narazie.

6.19.5. Tryb rozkazujący w zdaniu warunkowym. Kiedy tryb rozkazujący jest używany jako wynik warunku, tryb rozkazujący i jego reguły gramatyczne zastępują zasady zdań warunkowych. Na przykład, zdanie warunkowe, przyszłe z trybem rozkazującym w wyniku, **txo tsive’a ayngal keyeyt, rutxe oeru piveng** *jeśli widzicie błędy, to proszę powiedzcie mi.*

6.20. Spójniki

Ta sekcja opisuje spójniki nieomawiane wcześniej, a które zasługują na wspomnienie. Pominięte są te, które nie wymagają żadnego dodatkowego komentarza.

6.20.1. Alu. Alu jest głównie używane z rzeczownikami tworzącymi przedawkę, **tskalepit oel toling oeyä tsmukanur alu İstaw** *dalem kuszę memu bratu İstawowi.* Należy zwrócić uwagę, że rzeczownik po **alu** jest w mianowniku. NT (16/7/2010)

6.20.1.1. Alu może być użyte również w rozmowie by zaznaczyć przeformułowanie, jak „inaczej mówiąc” lub „innymi słowy”. **Txoa livu, yawne lu oer Sorewn... alu... ke tsun oeng muntxa slivu** *Wybacz, ale kocham Sorewn... więc... nie mogę się z tobą ożenić.*

6.20.1.2. W rozmowach o gramatyce i języku, **alu** może doprecyzowywać omawiane słowo lub konstrukcję, **tsalsungay tsali’u alu zeykuso lu eyawr mimi to, słowo zeykuso jest poprawne, li’uri alu tskxe pamrel fyape?** *jak pisze się słowo ‘tskxe’?*

6.20.2. Ftxey. Oprócz tworzenia pytań tak/nie (§6.14.2), **ftxey** może być użyte do określenia *czy... czy... , silpey oe, ... frapo —ftxey sngä’iyu ftxey tsulfātu — tsiyevun fitsenge rivun ’uot lesar Mam nadzieję, że... każdy —czy to początkujący czy też eksert — będzie mógł znaleźć coś użytecznego.*

6.20.3. Fu. Spójnik **fu**, *lub*, może być użyte do łączenia wyrażen rzeczownikowych lub czasownikowych. **Ke zasyup li’Ona ne kxutu a mifa fu a wrpa Li’Onanie podda się wrogowi wewnętrznemu czy zewnętrznemu. Ale narazie brak przykładów wyrażen czasownikowych...**

6.20.4. Ki. Spójnik **ki**, *ale raczej, a zamiast*, łączy się z zanegowanym przysłówkiem **ke**. Należy odróżnić to od **slä ale**. **Nga plltxe ke nifyeyntu ki ni’eveng** *nie mówisz jak dorosły ale raczej jak dziecko.*

6.20.5. Sì. Spójnik *sì* i używany jest do wylistowywania i łączenia podobnych elementów. Nie jest używany do łączenia zdań, do czego służy **ulte** (§6.20.8). **Lu pìlokur pxesìkan sì pxfne'upxare** *blog ma trzy cele i trzy typy wiadomości, ma smukan sì smuke bracia i siostry.* F

6.20.5.1. Chociaż *sì* najczęściej łączy wyrażenia rzeczownikowe, zaimki i przymiotniki, może również łączyć pokrewne czasowniki, **sänume sivi poru fte pivlltxe sì tivìran niayoeng** *naucz go mówić i chodzić jak my.* A

6.20.5.2. Sì może występować jako enklityka (§2.1.5.3). W takich sytuacjach występuje po słowie lub wyrażeniu, które dołącza do listy, **ta 'eylan karyusi ayngeyä, Pawl od waszego przyjaciele i nauczyciele, Paula, tsakrr paye'un sweya fya'ot a zamivunge oel ayngar ayli'ut horentisi li'fyayä leNa'vi** *wtedy określę najlepszy sposób dostarczenia wam słów i zasad języka Na'vi.* F

6.20.6. Tengkr. Znaczenie **tengkr**, *kiedy, podczas gdy* wymaga użycia aspektu niedokonanego, **fitxon yom tengkr teruvon** *tej nocy jemy pochylając się.* F

6.20.7. Tsnì. Spójnik *tsnì* że wprowadza rodzaj zdania, który sprawia, że czasownik występuje w trybie łączącym, **ätxäle si tsnì livu oheru Uniltaron upzejmie proszę o Senne Polowanie, silpey oe tsnì fitioeykting law livu ngaru set mam nadzieję, że to wyjaśnienie jest teraz dla was jasne. To czasownik wymaga użycia trybu łączącego czy konstrukcja?** F

6.20.7.1. Tsnì zdaje się być używane gdy w zdaniu głównym występują konstrukcje nieprzechodnie.

6.20.8. Ulte. Spójnik ten łączy zdania, **oel ngati kameie, ma tsmu-kan, ulte ngaru seiyi irayo** *widzę cię bracie i dziękuję.* Nie mylić z *sì* (§6.20.5).

6.21. Cytowanie

6.21.1. San...sìk. Na'vi nie używa mowy zależnej (*Powiedział, że poszli*), ale w zamian używa cytatów umieszczając cytowane słowa pomiędzy partykułami **san** i **sìk**, na przykład **slä ni'i'a tsun oe pivlltxe san Zola'u nìprte' ne pìlok Na'viteri sìk!** *ale teraz mogę wreszcie powiedzieć „witam na blogu Na'viteri”.* [NT \(31/8/2011\)](#) F

6.21.1.1. Jeśli początek lub koniec cytatu jest początkiem lub końcem wypowiedzi, odpowiedni element pary **san...sìk** może być pominięty.

1. **Poltxe Eytukan san oe kayä sìk, slä oel pot ke spaw.** F
Eytukan powiedział, że pójdzie, ale nie wierzę mu.
2. **Poltxe Eytukan san oe kayä.**
Eytukan powiedział, że pójdzie.

W (2), ponieważ nic nie znajduje się po cytacie, nie ma potrzeby zamykania go za pomocą **sìk**. [Wiki \(21/1/2010\)](#)

6.21.2. Cytaty. Bezpośrednie cytowanie czyjejs wypowiedzi używa tego samego mechanizmu, **polawm po san srake Säli holum sìk** *spytał czy Sally poszedł, dosłownie spytał „Sally poszedł?”.* [Wiki \(24/3/2010\)](#) F

6.21.2.1. Z **pawm**, ale nie z innymi czasownikami określającymi mowę, **san...sAk** może być pominięte, **Polawm po, Neytiri kä pesengne?** *spytał gdzie szła Neytiri.* [NT \(31/8/2011\)](#) F

6.21.3. Przechodniość. Kiedy czasownik określający mowę łączy się z **san...sìk** jest nieprzechodni, **po poltxe san srane powiedziała „tak”**. *Ultxa (2/10/2010)*

6.21.3.1. Kiedy czasownik określający mowę ma dopełnienie bliższe jest przechodni, **ke poltxe pol tsayli’ut nie powiedziała tego, oel poru pasyawn tsat zapytam go o tamto**. *NT (31/8/2011)* F

6.21.4. Cytaty w zdaniach podrzędnych. Oprócz pary **san...sìk** cytowana wypowiedź może być dołączona do rzeczowników **fmawn wieść, ti’eyng odpowiedź** czy **fayli’u te słowa** partykułą **a** (odnośnie skrótów patrz §3.4.3). *NT (31/8/2011)*

czasownik	cytowanie
plltxe <i>mówić</i>	san...sìk, fayli’u
stawm <i>usłyszeć, peng</i> <i>opowiadać</i>	fmawn
pawm <i>pytać</i>	san...sìk, ti’eyng, nic
vin <i>pytać (o)</i>	ti’eyng

Ta konstrukcja nadal używa cytowania,

Poltxe pol fayluta oe new kivä. *Powiedziała, że chce iść.* F
dosł., „powiedziała, ‘Chcę iść.’”

Ngal poleng oer fmawnta po tolerkup. *Mówiłeś mi, że zmarł.* F

Volin pol ti’eyngit a Neytiri kä pesengne.
Spytał, gdzie szła Neytiri.

6.21.4.1. Inne czasowniki wymagające cytowania mogą używać zdań podrzędnych z **ti’eyng**,

Ke omum oel teyngta fo kä pesengne. F
Nie wiem gdzie idę.

Teynga lumpe fo holum ke lu law. F
Dlaczego odeszli, nie jest jasne.

6.22. Partykuły

6.22.1. Ko. Partykuła **ko** pojawiająca się na końcu zdania używana jest do tworzenia różnych propozycji, wliczając takie znaczenia jak „zrobmy coś”, „nie sądzisz, że...”, „czemuż by nie...”. Często słyszane w filmie, **makto ko jedźmy**.

6.22.2. Nang. Partykuła ta oznacza zaskoczenie, okrzyk lub zachętę. Zawsze kończy zdanie i pojawia się koło przesłówek jakościowych, takich jak **nìngay, nìtxan, fitxan** itp. **Txantsana sipawm apxay fitxan lu ngaru nang!** *masz tyle wspaniałych pytań!* **Ngari tswintsyip sevin nìtxan lu nang!** *jaki masz piękny warkoczyk!* F

6.22.3. Pak. Partykuła ta występuje po słowie, z którym się łączy i oznacza niedoceniecie, **tsamsiyu pak!** *wojownik? serio?*

6.22.4. Tut. Partykuła ta oznacza kontynuację, jak do tej pory widziana tylko w przypadku odpowiadania pytaniem na pytanie w rozmowie,

A: **Ngaru lu fpom srak?** *Jak się masz?*

B: **Oeru lu fpom. Ngaru tut?** *Dobrze, a ty?*

6.22.5. Tse. Partykula ta oznacza wahanie, *cóż*. Słowo „*cóż*” używane jest wielu różnych sytuacjach.

6.23. Inne używane słowa

6.23.1. Sweylu. Składnia tego czasownika oznaczającego „mieć powinność” (od **swey lu** *najlepiej jest*) zmienia się w zależności od tego czy dotyczy czynności, która jeszcze się nie dokonała, czy też zdarzenia, które już miało miejsce.

6.23.1.1. Odnosząc się do przyszłych wydarzeń używa się **txo** wraz z trybem łączącym, **sweylu** *txo nga kivä* lub *nga sweylu txo kivä* *byłoby dobrze gdybyś (ty) poszedł/poszła*. Zwróć uwagę, że negacja pojawia się w zdaniu z **txo**, **sweylu txo nga ke kivä** lub **nga sweylu txo ke kivä** *byłoby dobrze gdybyś nie szedł/szła*.

6.23.1.2. W przypadku rzeczy, które już się dokonały, stosuje się **fwa** lub **tsawa** z czasem przeszłym albo aspektem dokonanym,

Tsenu: **Spaw oe, fwa po kolä längu kxeyey.**
Uważam, że to, że poszedł/poszła, to błąd.

F

Kamun: **Kehe, kehe! Sweylu fwa po kolä!**
Nie, nie! Dobrze, że poszedł/poszła!

Zwróć uwagę, że dotyczy to decyzji, która zapadła i była słuszna, a nie niedokończonej minionej czynności (co w wielu językach europejskich jest również zaznaczaniem czasownikiem „mieć powinność”). [NT \(5/4/2011\)](#)

7. Użycie języka i rozmowa

W poprzednich rozdziałach omawiane były dźwięki, słowa i zdania w Na’vi. Większą część tamtej rozprawy stanowiły zestawy regół. Rozdział ten poświęcony jest analizie języka o stopień wyższej niż zdanie — konwersacji, narracji oraz kontekstowi w jakim język jest używany, a co lingwiści określają wspólnym mianem użycie języka. Nie można stosować tu prostych regół więc koniecznym jest by zmienić formę.

7.1. Kolejność części zdania

7.1.1. Wolny szyk zdania. Na’vi określany jest jako język posiadający wolny szyk zdania. Może być to trochę mylące, gdyż w ujęciu lingwistycznym oznacza to coś trochę innego. Można raczej powiedzieć, że Na’vi ma dowolną kolejność części zdania¹. W obrębie pojedynczej części zdania, szyk słów może być dość ograniczony. Nie można umieszczać fragmentu jednej części zdania wewnątrz innej. Na przykład w zdaniu **ayoel tarmaron tsawla yerikit** *polowaliśmy na dużego yerika*, nie można rozbić dopełnienia **tsawla yerikit** tworząc ***tarmaron tsawla ayoel yerikit** czy ***ayoel tsawla tarmaron yerikit**.

7.1.1.1. W przypadku złożonych wyrażeń możliwe jest by rzeczownik w dopełniaczu był oddzielony od drugiego rzeczownika zdaniem podrzędnym, **ngeyä teri faytele a aysänumeri** *jeśli chodzi o twoje instrukcje na temat problemów*.

7.1.2. SOV, SVO, VSO. Wiele języków naturalnych można łatwo pogrupować na podstawie domyślnego szyku zdania dla podmiotu (S), orzeczenia (V) i dopełnienia (O), skracanych na ogół jako S(podmiot), V(orzeczenie) i O(dopełnienie). W języku angielskim obowiązuje szyk SVO, japońskim SOV. Języki z wolnym szykiem zdania ciężko zaklasyfikować w tym systemie, chociaż często przeważają pewne układy². Analizując Na’vi Frommera oraz uwzględniając tylko zdania mające wszystkie te trzy części zdania można określić, że dominujące są trzy szyki zdań: SVO, SOV i VSO, z niewielką przewagą ostatniego. Pozostałe, takie jak OVS czy OSV, są dużo rzadsze³.

¹ *Część zdania* oznacza tutaj konstrukcję większą niż słowo, ale mniejszą niż zdanie. Część zdania jest zbiorem słów, które funkcjonują jako pojedyncza jednostka gramatyczna. Dla przykładu w zdaniu „wielki, zły wilk zjadł babcie Czerwonego Kapturka”, wyrażenie „wielki, zły wilk” jest pojedynczą częścią zdania pełniącą funkcję podmiotu (S), czasownik „zjadł” występuje samodzielnie pełniąc rolę orzeczenia (V), a „babcia Czerwonego Kapturka” jest wyrażeniem pełniącym rolę dopełnienia (O) bliższego. Czasem część zdania może być pojedynczym słowem („zjadł ją” — każde słowo stanowi inną część zdania), a czasem może być dużo bardziej skomplikowana.

² Dla przykładu w języku polskim dominujący jest szyk SVO: „Ala ma kota.”. (przyp. tłum.)

³ Statystyka ta oparta jest głównie na dwóch największych źródłach tekstów Frommera w Na’vi: jego wpisów na blogu oraz komentarzy na stronie MaSempul.org.

7.1.3. Wpływ szyku zdania. Zmiana szyku zdania może niekiedy prowadzić do innej odmiany słów.

7.1.3.1. Jeśli szyk zdania jest taki, że czasownik modalny i konotowany, przechodni stykają się, a podmiot i dopełnienie bliższe również sąsiadują ze sobą, oba czasowniki mogą być odebrane jako jeden przechodni. Na przykład **oe teylut new yivom teylu chce jeść** występuje spodziewana, \mathcal{F} poprawna odmiana z podmiotem w mianowniku, a dopełnieniem w bierniku (§6.8.3). Jednak w niektórych przypadkach podmiot może występować w ergatywie. Przykłady w kolejności od najbardziej, do najmniej dopuszczalnych:

Oel teylut new yivom.	powszechnie uznawane ⁴
Teylut oel new yivom.	dopuszczalne w około 50% przypadków
New yivom teylut oel.	dopuszczalne w około 30% przypadków
*New yivom oel teylut.	całkowicie niedopuszczalne

7.1.4. Nacisk. Dzięki wolnemu szykowi zdania języki nie wykorzystują kolejności słów w składni i mogą używać jej swobodnie w celu oddania innych elementów, takich jak styl, zaakcentowanie czy skupienie się na czymś. Jedyną rzeczą jaką Frommer powiedział na temat szyku zdania jest „koniec zdania jest miejscem, na które kładziemy ”nacisk””. Można to zinterpretować, że w celu zaznaczenia istotności elementu, należy umieścić go na końcu zdania. Zwróć uwagę jak Frommer wyjaśnił poniższe zdanie:

Fkxilet a tsawfa poe ioi säpalmi ngolop Va'ruł. \mathcal{F}

Naszyjnik, tamten którym przyzdobiła się, stworzył(a) Va'ru.

7.1.5. Strona bierna. Strona bierna jest jednym ze sposobów przekazania informacji w sposób jasny i klarowny dla odbiorcy. W stronie biernej podmiotem zdania staje się odbiorca czynności. Przykładowo w zdaniu „zakonnica została przejechana przez samochód” główną częścią wypowiedzi jest zakonnica nie zaś pojazd⁵. Na'vi nie posiada strony biernej, jednak Frommer sugeruje by w takim przypadku użyć szyku OSV („zakonnice samochód przejechał”) jako jeden ze sposobów przekazania takiej informacji (patrz również **fko**, §6.3.3.2).

7.2. Temat - opis

Konstrukcja temat - opis ideowo jest dość prosta: „temat” wprowadza to czego dotyczy reszta zdania, a opis tworzy wyrażenie opisujące go. Chociaż wiele języków naturalnych tworzy konstrukcje oparte na tej koncepcji, to jest ona dość obca językom indoeuropejskim. Utrudnia to znacznie tłumaczenie, które jednocześnie oddaje znaczenie oryginału i wyjaśnia omawiane zagadnienie. W tej części w przykładach często użyte będą frazy takie jak „jeśli chodzi o” czy „nawiązując do”, ale stanowi to jedynie obejście problemu, użyte wyłącznie dla zachowania przejrzystości.

Szyk	Blog	Ma Sempul	Razem
SVO	2	3	5
SOV	4	1	5
VSO	5	2	7
OVS	0	1	1
OSV	0	2	2

⁴Zgodnie z blogiem Frommera, „...zawsze z wyjątkiem najbardziej formalnych sytuacji.”

⁵Można nawet pominąć wykonawcę czynności i powiedzieć „zakonnica została przejechana”.

7.2.1. Przypadek tematyczny. W Na'vi temat mogą tworzyć jedynie rzeczowniki, wyrażenia rzeczownikowe albo zaimki. Oznaczany jest on przypadkiem tematycznym (**-ri, ìri**). Bardziej złożone tematy mogą tworzyć zdanie podrzędne (§6.18.4).

7.2.2. Znaczenie. Temat może być szczególnie kłopotliwy dla osób niezaznajomionych z tym konceptem, ponieważ prawie każda część zdania może tworzyć temat. Jednym z idiomatycznych zastosowań jest oznaczenie posiadania niezbywalnego (§6.4.6.3). Można go użyć również w miejsce dopełnienia bliższego:

Fayupxare layu aysngä'iyufpi, fte li'fyari awngeyä fo tsìyevun niftue nìltsansi nivume. F

Wiadomości te będą dla początkujących, aby mogli nauczyć się naszego języka łatwo i dobrze.

Jednak temat może nie być związany z częścią zdania:

Ma oeyä eylan, faysänumviri rutxe fi'ut tslivam: ... F

Moi przyjaciele, jeśli chodzi o te lekcje, proszę zrozumcie to: ...

Ayngeyä sìpawmìri kop fmayi fitsenge tivng sì'eyngit. F

Jeśli chodzi o wasze pytania, spróbuj również odpowiedzieć (na nie) tutaj.

7.2.2.1. Temat może wprowadzać zdanie złożone jeszcze przed głównym spójnikiem,

Fori mawkrra fa renten ioi sApoli holum. F

Po założeniu goggles, odeszli.

7.2.2.2. Jeden temat może mieć wiele opisów,

Poeri uniltirantokxit tarmok a krr, lam stum niayfo, slä lu 'a'awa tìketeng — natkenong, tsyokxìri ke lu zekwä atsing ki amrr. F

Jeśli chodzi o nią, kiedy posiadała awatar, była niemal jak oni, ale było kilka różnic — na przykład jeśli chodzi o jej rękę były nie cztery palce, ale pięć.

7.2.3. Użycie przypadku tematycznego. Każdy język naturalny ma swoje własne zasady i tendencje odnośnie użycia przypadku tematycznego. Na tym etapie trudno jest określić zasady jego stosowania, ale można, na podstawie tego co widzieliśmy do tej pory, wysnuć kilka wniosków. Po pierwsze, póki co Frommer nie używał konstrukcji temat-opis tak często, jak to ma miejsce w językach takich jak chiński czy japoński (w obu tych językach idea tematu jest istotna, choć w każdym na inny sposób). Po drugie, Frommer nie używa przypadku tematycznego by wprowadzać nowe wątki do dyskusji, ale raczej temat dotyczy obecnie omawianego lub jasno wynikającego z rozmowy.

Język angielski⁶ używa rodzajnika określonego *the* by określić, że element był już wspomniany w rozmowie. Na przykład mówiąc „I wanted to see *Avatar*, but the line was too long”, można użyć

⁶Przetłumaczenie przykładów z tego akapitu na język polski nie oddawałoby omawianego problemu, stąd też pozwoliłem sobie na pozostawienie ich w oryginale z nadzieją, że czytelnik ma chociaż podstawową znajomość języka angielskiego. (przyp. tłum.)

rodzajnika określonego odnośnie słowa *line* (kolejka) nie dlatego, że mowa o kolejkach, ale dlatego, że oglądanie popularnych filmów wiąże się ze stanem w kolejce. W komentarzach do jednego z ostatnich wpisów na blogu⁷ Frommer powiedział:

Ale jeśli informacja nie jest określona, przypadek tematyczny nie funkcjonuje tak sprawnie, ponieważ tematy są na ogół określone. Więc **'Upxareri ngaru pamrel soli trram** na pewno może oznaczać *napisałem do ciebie (tą jedną, konkretną) wiadomość wczoraj*. Czy może również znaczyć *napisałem do ciebie (jakąś tam, nieokreśloną) wiadomość wczoraj*? Ponieważ nie ma w Na'vi rodzajników jako takich i rzeczowniki mogą być określone albo nie, sądzę, że może. Jednak zdaje mi się to błędne.

Póki co omijanie tematów nieokreślonych zdaje się być najlepszym rozwiązaniem.

7.3. Język

7.3.1. Język formalny. Na'vi ma dwa sposoby uczynienia wypowiedzi ceremonialną lub formalną: poprzez użycie specjalnych zaimków (§3.2.3) lub wrostku afektu <uy> (§3.6.4).

7.3.1.1. Zaimków formalnych można używać wielokrotnie po sobie **Sìfmetokit emzola'u ohel. Ätxäle si tsni livu oheru Uniltaron** *Przeszedłem próbę. Uprzejmie proszę o Senne Polowanie.*

7.3.1.2. Podobnie jak z oznaczeniami czasu i aspektu, nie ma potrzeby powtarzać wrostka **uy** po zaznaczeniu formalnego kontekstu wypowiedzi.

7.3.1.3. Powagę lub podniosłość wypowiedzi można zaznaczyć używając jednocześnie zaimków i wrostków formalnych, **faysulfātuä tìkangkem oheru meuia luyu nìngay** *dzieło tych ekspertów* *jest dla mnie prawdziwym zaszczytem.* F

7.3.2. Język potoczny. Język potoczny upraszcza gramatykę i skraca wyrażenia.

7.3.2.1. Czasowniki wyrażające subiektywne odczucie mogą wprowadzać zdanie podrzędne bez spójnika.

Uważam, że to, że poszedł/poszła, to błąd

SpAngaw oel futa fwa po kolä lu kxeyey.

Colloquial: **Spaw oe, fwa po kolä längu kxeyey.**

F

F

7.3.2.2. W rozmowie potocznej aspekt dokonany strony zwrotnej czasownika pomocniczego **si, säpoli**, często jest wymawiany **spoli**. NT (3/8/2011)

7.3.3. Język uproszczony. W użyciu wojskowym niektóre aspekty gramatyki ulegają zmianie lub zostają pominięte.

7.3.3.1. W wymowie wyrażen rzeczownikowych, imiesłów może poprzedzić rzeczownik bez zrostka **-a-** (§6.9.1), **tìkan tawnatep cel utracony** (z gry). Wiki (21/5/2010)

7.3.3.2. Dopelniacz niektórych zaimków traci końcowe **-ä**, patrz §3.2.2.6. Może być to użyte okazjonalnie w luźnych sytuacjach, pomiędzy przyjaciółmi czy dobrymi znajomymi. Wiki (21/5/2010)

⁷A Na'vi Alphabet, 20 sierpnia 2010

7.3.4. Język poetycki.

7.3.4.1. W prozie temat pojawia się na początku zdania lub zaraz po spójniku (§6.4.6.1). Jednak w wersie poetyckim może być przesunięty w głąb zdania, pxan livu txo ni'aw oe ngari / tsakrr \mathcal{F} nga Na'viru yomtìyìng *tylko jeśli jesetm wart cię nakarmisz ludzi.*

7.3.4.2. W prozie, kiedy przyimek pojawia się przed rzeczownikiem lub wyrażeniem rzeczownikowym, element będący w dopełniaczu musi pojawić się po przedimku, na przykład **fa oeyä tsyokx** lub **fa tsyokx oeyä** *moją ręką*. W przypadku poezji, element w dopełniaczu może pojawić się również przed przedimkiem, **oeyä fa tsyokx**. [Wiki \(17/3/2012\)](#)

A. Skorowidz

- 'a'aw, 30
- 'awlie, 23
- 'awlo, 22
- 'efu
 - łącznik, 31
- 'eyt, 23
- 'opin, 27
- 'u
 - brak formy krótkiej liczby mnogiej, 14
- a-, 18
 - z a w przymiotnikach, 11
 - z przysłówkami, 25
- am, 28
- ay, 28
- fkeyk, 27
- iva, 27
- lie, 23
- nga', 27
- o, 14
 - w wyrażaniu czasu, 34
- pin, 27
- pxi, 22
- tswō, 28
- tu, 25
- ve, 22
- vi, 28
- ya
 - wołacz, 32
- yu, 25

- a, 47
- äo, 35
- akrrmaw, 49
- akrrta, 49
- akum, 49
- alfabet
 - mówiony, 10
- alim, 25
- alo, 22

- alu, 50
 - z kontrastującymi deixis, 33
- alunta, 49
- asim, 25
- aspekt dokonany
 - punktowy, 41
 - uprzedni, 41
- aspekt niedokonany
 - jednoczesny, 41
- asymilacja nosówek, 11
- asyndeton, 47
- aweykta, 49
- awnga, 14
 - dopełniacz awngeyä, 15
- ayoeng, 14

- cytowanie, 51
 - interpunkcja, 12
- czas przyszły
 - zamierzony, 41
- czasownik
 - czas teraźniejszy, 40
 - nieodmieniony, 40
 - złożenie
 - akcent, 18

- deixis
 - kontrast, 33
- dopełniacz
 - przesunięcie, 34
 - skrócenia w zaimkach, 15
- dopełnienie bliższe, 34
 - pominięcie, 45
- dopełnienie dalsze, 34
- dzierżawczy, 34

- elizja, 11
- enklityki, 9
- eo, 35

fi-, 15
fa, 35
 ze stroną sprawczą, 44
fay+, 15
fayli'u, 17
fayluta, 17
few, 36
fi-
 w przysłówkach czasu, 28
fitsap, 44
fkip, 36
fko, 32
 dla strony biernej, 32
fmawn, 17
fmawnta, 17
fmi
 czasownik modalny, 42
fne-, 16
fnel, 16
fpi, 36
 lenicja, 10
fra-, 16
 z **ke**, 47
fralo, 22
frato, 31
fray+, 16
ftang
 czasownik modalny, 42
fte, 47
fteke, 47
ftu, 36
ftxey, 46, 50
fu, 50
fuke, 46
fula, 17
 użycie, 48
furia, 17
 użycie, 48
futa, 17
 użycie, 48
fwa, 17
 użycie, 48

 general statements, 30

hì(')-, 27
hol, 30
holpxaype, 30
hu, 36

ilä, 36
 lenicja, 10

ilva, 27
 imiesłów przymiotnikowy
 tworzenie, 19
inan
 akcent, 18
io, 36

 język
 formalny, 57
 potoczny, 57
 uproszczony, 57
 wojskowy, 57
 jeszcze nie, 39

ka, 36
kä-, 28
kam, 36
kan, 42
 czasownik modalny, 42
kaw'it, 47
kay, 36
ke
 ke li, 39
 z konstrukcją **si**, 46
kefyak, kefyasrak, 46
keng, 39
ketsuk-, 27
kew, 23
ki, 50
kip, 36
ko, 52
 konstrukcja **si**, 27
 brak rzeczownika odsłownego, 25
 imiesłów, 43
 przeczenie, 46
 z przymiotnikiem określającym, 31
 zakazy, 45
kop, 40
krr
 z partykułą **a**, 49
kuma, 49
kxamlä, 36

lahe, 30
 deklinacja, 15
 jako zaimek, 33
le-, 24
 lenicja, 10
 liczebniki, 10, 21
 przedrostki liczby, 10
 przyimki, 10
li, 39

liczba mnoga, 14
 forma krótka, 14, 35
 nie używana z przedimkami, 16
 z przyimkami powodującymi lenicję, 35
 nie zaznaczana przy liczebnikach, 30
 z **lu** i **slu**, 30
 liczba podwójna, 14
 skrótowania, 11
 liczba potrójna, 14
 skrótowanie, 11
 liczebnik
 główny, 21
 porządkowy, 22
 ułankowy, 22
lisre, 39
lok, 36
lu
 z celownikiem, 34
 zgodność liczby, 30
luke, 36

ma, 32
maw, 36
mawkrra, 49
may'
 czasownik modalny, 42
mefan, 22
melo, 22
mì, 36
 elizja z liczbą mnogą, 12
 lenicja, 10
mìkam, 37
mungwrr, 37

na, 37
 punkt odniesienia, 32
 z kolorami, 48
 nakazy, 45
 negacja, 45
 proste, 45
 z trybem łączącym, 45
nang, 52
 nastawienie
 negatywne, 46
 pozytywne, 46
nayn, 23
ne, 37
 z **slu**, 31
 pomijane z czasownikami opisującymi ruch,
 33
nemfa, 37
new, 42

 czasownik modalny, 42
 strona sprawcza, 42
nga
 dopełniacz **ngeyä**, 15
nì-, 24
 elizja z liczbą mnogą, 12
nìftxan, 32
nìfya'o, 40
nìrangal, 42
nìteng, 40
nìwotx, 40
 z liczbą podwójną, 40
nuä, 37

 oboje/obaj, 40
omum
 akcent, 18

pak, 52
pawm, 52
plltxe, 52
po
 dopełniacz **peyä**, 15
 podmiot, 33, 34
polpxay, 30
 pominięcie dopełnienia, 45
 strona sprawcza, 45
 pominięcie zaimka, 33
 porównanie
 przymiotników, 31
 posiadanie
 niezbywalne, 35
 przechodniość, 29
 z czasownikami określającymi mowę, 52
 przeczenie, 46
 konstrukcja **si**, 46
 podwójne przeczenie, 47
 przedimek, 15
 połączenie, 16
 skrótowanie, 11, 16
 przydawka, 30, 50
 przyimek, 35
 lenicja, 10
 opisujący, 48
 pozycja, 35
 zdanie podrzędne, 48
 ze zdaniami podrzędnie złożonymi, 49
 przymiotnik
 określający, 30
 z przysłówkiem, 31
 orzeczenie imienne, 31
 przyrównanie, 32

- skrócenie, 11
- stopień najwyższy, 31
- stopniowanie, 31
- wyrażenie rzeczownikowe
 - tworzenie, 18
- przypadek
 - biernik, 34
 - celownik, 34
 - strona sprawcza, 34
 - z **lu**, 34
 - z czasownikami opisującymi komunikację, 34
 - ze stroną sprawczą, 44
 - dopełniacz, 34
 - podział, 34
 - ergatyw, 34
 - mianownik, 33
 - wykrzyknik, 33
 - tematyczny, 34, 55
 - jako rodzajnik określony, 57
 - posiadanie niezbywalne, 35
 - punkt odniesienia, 32
 - szyk zdania, 35
 - z tytułami grzecznościowymi, 30
- przysłówek, 38
- pseudosamogłoski
 - deklinacja, 13
 - skrócenia, 11
- pum**
 - z dopełniaczem, 34
 - z przymiotnikiem określającym, 31
- pxaw**, 37
- pxay**, 30
 - z rzeczownikami w liczbie mnogiej, 30
- pxel**, 37
- pxelo**, 22
- pxi-**, 27
- pximaw**, 36
- pxisre**, 38
 - lenicja, 10
- pytanie, 46
 - bezpośrednie z **ftxey... fuke**, 46
 - retoryczne, 46
 - rozłączne, 46
 - z przysłówkami pytającymi, 46
- reduplikacja, 26
- ro**, 37
 - lenicja, 10
- rodzaj ożywiony, 14
- rofa**, 37
- rzeczownik
 - deklinacja, 13
 - orzeczenie imienne, 31
 - rzeczownik nieokreślony, 14, 30
 - rzeczownik odsłowny
 - tworzenie, 25
 - użycie, 43
 - z przysłówkiem, 38
 - sä-**, 24
 - samogłoski
 - harmonia, 11
 - skrócenia, 11
 - wyjątki, 11
 - san**, 51
 - sì**, 51
 - elizja z liczbą mnogą, 12
 - enkiltyka, 51
 - sik**, 51
 - sìn**, 38
 - sko**, 38
 - lenicja, 10
 - sleyku**
 - łącznik, 31
 - slu**
 - łącznik, 31
 - orzecznik z **ne**, 31
 - zgodność liczby, 30
 - słowa złożone
 - akcent, 10
 - sna-**, 27
 - sngä'i**
 - czasownik modalny, 42
 - sno**
 - brak odmiany przez liczbę, 15
 - dopełniacz **sneyä**, 15
 - z czasownikami nieprzechodnimi w stronę zwrotnej, 43
 - spójnik
 - pominięcie, 47
 - sre**, 38
 - lenicja, 10
 - stawm**, 52
 - stopniowanie
 - współzależne, 39
 - strona bierna
 - szyk zdania, 55
 - z **fko**, 32
 - strona sprawcza
 - czasownika nieprzechodniego, 44
 - czasownika przechodniego, 44
 - tworzenie, 18
 - strona wzajemna, 44

strona zwrotna
 czasowników nieprzechodnich, 43
 składnia, 43
 strony sprawczej, 19
 tworzenie, 18
sweylu, 53
 szyk zdania, 54
 wpływ, 55

ta, 38
tafkip, 38
takip, 38
takrra, 49
talun(a), 49
taweyk(a), 49
tengkr, 51
teri, 38
teynga, 17
teyngla, 17
teyngta, 17
ti'eyng, 17
ti-, 24
tikin
 ze zdaniem podrzędnym, 49
to, 31
 tryb łączący, 41
 opativus, 41
 w nakazach, 45
 wrostek, 19
 tryb nieświadka, 46
 w pytaniach, 46
 tryb rozkazujący, 45
 w zdaniach warunkowych, 50
tsa-, 15
tsakrr, 49
tsaria, 17
 użycie, 49
tsata, 17
 użycie, 49
tsawa, 17
 użycie, 49
tsay+, 15
tse, 53
tsni, 51

tsuk-, 27
tsun
 czasownik modalny, 42
-tsyip, 25
tut, 52
tuté, 9
txo, 49

ulte, 51
 ułamek, 22
uo, 38

var, 42
 czasownik modalny, 42
vay, 38
vay set ke, 38
vin, 52

wä, 38
 lenicja, 10
 wołacz, 32
 wrostki nastawienia, 19

za-, 28
 zaimki
 forma krótka dopełniacza, 15
 honoryfikaty, 15
 zakazy, 45, 46
 zdania podrzędnie złożone, 47
 zdania przyczynowe, 47
 zdanie warunkowe, 49
 czas przyszły, 50
 hypotetyczne, 50
 kontrafaktyczne, 50
 ogólne, 50
 zdrobnienia, 25
zene
 czasownik modalny, 42
zenke
 czasownik modalny, 42
 zrostek
 derywacja, 24
 zwarcie krataniowe
 lenicja, 10
 zwrot bezpośredni, 32

B. Zmiany

Ostatnie i zauważalne zmiany:

- 1.0** (13. sierpnia 2010): Wydanie pierwsze.
- 1.08** (15. października 2010): Wszystko z Language Workshop¹
- 1.12** (6. lutego 2011): więcej szczegółów odnośnie **lahe** (odmiana zarówno przym. jak i zaimka); nowy przedimek **few** i wyjaśnienie **ka**; tymczasowe użycie **ta** (i **takrra**); **ftang** jako czasownik modalny.
- 1.13** (24. lutego 2011): Lepsze indeksowanie i pełniejsze opisy zdań podrzędnie złożonych w rozdziale poświęconym składni; dopisane przypadki nieregularnych form dopełniacza niektórych rzeczowników; poprawione błędy w przykładach w §**6.18.5**; liczebniki ułamkowe i składnia z dopełniaczem; **li**; odmiana rzeczowników w tytułach i nazwach własnych.
- 1.14** (10. maja 2011): Usunięty przypis odnośnie „zdań własnych”; pytania odnośnie **tsnì**; **(ke)tsuk-**, **-fkeyk**, **-ìva**; Wpływ szyku zdania (§**7.1.3**); **sweylu**; język potoczny; derywacje odnośnie czasu w **fi-**, **-am** i **-ay**; derywacje w **-nga?**; co z ***tsapo?**
- 1.15** (4. sierpnia 2011): **Kawtseng**, **tsapo**; skrócenia przedimków; forma dopełniacza rzeczowników kończących się na **-ia**; użycie **-yu**; **kekem**; uzupełnienie form **tsa'u-**; **mawkrra**; kilka przykładów przypadku tematycznego; post z blogu odnośnie zgodności dużych liczb; przykład z **ìlä**; pierwszy przykład z **wä**.
- 1.16** (14. września 2011): Usunięcie kilku literówek; więcej przykładów; **nìwotx** z liczbą podwójną („oboję/obaj”); **ta** do opisu ruchu z czasownikami przechodnimi; negacja pleonazmowa z **ke li**; rozpoczęte dodawanie cytatów tam, gdzie to możliwe; **tì'eyng**, **fmawn** i **fayli'u** w zdaniach podrzędnych ze skrótami i składnią.
- 1.17** (3. listopada 2011): Odrobinę szersze marginesy i dodany spis treści; strona wzajemna z **fitsap**; pytania retoryczne; **kam**, **kay**, **nuä**; więcej cytatów.
- 1.18** (4. marca 2012): **Fitsap** z czasownikami nieprzechodnimi w stronie zwrotnej; usunięte literówki wskazane przez Blue Elfa, członka LN.org; kontrastujące deixis; nowe informacje o **sä-**; stopniowanie współzależne; poprawienie sekcji o reduplikacji, dzięki przykładowi z **nì'ul'ul**.
- 1.19** (7. kwietnia 2012): Tymczasowe użycie **mì**; dodana sekcja o języku poetyckim; nowy przyimek **sko**; wpływ zrostków **sna-** i **-tswø**; wyjaśniona pozycja wrostków w złożeniach czasowników; **krra** zamiast **krr a**; informacje o zdaniach złożonych i przechodnich; przemianowanie sekcji „pominięcie dopełnienia” oraz więcej informacji z wpisów na blogu; więcej cytatów.
- 1.20** (29. listopada 2012): Nowe znaczenie **ìlä**; **akum/kuma** z **nìftxan** i **fitxan**; zdania warunkowe ogólne; jaśniejszy opis **srake**; wymowa **säpoli** w mowie potocznej; dodana sekcja „nastawienie i tryb nieświadka”; więcej o formie dopełniacza zaimków.

¹<http://wiki.learnnavi.org/index.php/Canon/2010/UltxaAyharyuä>